

Omgaan met armoede op scholen

Handreiking voor po en vo

Februari 2020

Auteurs

Mariëtte Lusse (Hogeschool Rotterdam)

Annelies Kassenberg (Hanzehogeschool Groningen)

m.m.v. Geerte Dijkstra, Floris Jan Naber, Eline Ossevoort en Liesbeth van der Ree.

Deelnemers

Appingedam: CBS De Triangel en OBS De Vuurvlinder / Blerick: BS Mikado / Delft: CBS De Horizon / Delfzijl: Kindcentrum Noord / Groningen: Leon van Gelder, OBS De Pendinghe, KBS Bisschop Bekkers, OBS De Ploeg, OBS Sterrensteen, OBS De Swoaistee en CBDS De Tamarisk / Hoogeveen: CBS Juliana van Stolberg, CBS De Morgenster en CBS De Sprong / Leeuwarden: IKC Franciscus / Maastricht: Porto Mosana / Rotterdam: CSBO Bergkristal, Calvijn Juliana en de Zuidermavo / Veendam: scholengemeenschap Winkler Prins / Vlaardingen: IKC de Bavinck en IKC Prins Willem Alexander.

Medewerkers van de gemeenten Appingedam, Groningen, Hoogeveen, Rotterdam en Vlaardingen en van Markieza, Sterk uit Armoede en Stichting Mens en maatschappij.

Fotobronnen

Calvijn Juliana, Rotterdam (fotografie Sanne Bas): p. 8, 11, 12, 16, 18, 28, 36, 50, 58-59, 66 en 67.

CSBO Bergkristal, Rotterdam (fotografie Pamela van Gelderen/Creative Desk) p. 43 en 48 en MFC 't Vinkhuys, Groningen (fotografie Janet de Vries) p. 42.

De op deze foto's afgebeelde kinderen en jongeren groeien niet zelf in armoede op.

Adviesraad

Alliantie Kinderarmoede

Jeugdeducatiefonds

Kinderombudsman

Lectoraat armoede interventies (HvA)

Sociaal Economische Raad

Vereniging Leergeld Nederland

Hans Christiaanse

Hans Spekman

Machteld Wiersma

Roeland van Geuns, Jodi Mak

Peter Koppe

Gaby van den Biggelaar

Gebruik materiaal

Deze handreiking is bedoeld voor gebruik in de praktijk en kan vrij gebruikt worden op scholen.

Op teksten die gedeeld worden buiten de school is de volgende bronvermelding vereist: Lusse

M. & Kassenberg, A. (2020). Omgaan met armoede op scholen. Handreiking voor po en vo.

Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen.

Omgaan met armoede op scholen

Handreiking voor po en vo

Inhoud

Voorwoord	6
1. Armoede op school	8
1.1 Opgroeien in armoede	9
1.2 Taakverdeling in en om de school	11
1.3 Focus op armoede	13
Verder lezen	15
2. Werkwijzen	16
2.1 Signaleren: elke leerling wordt gezien	18
- Relatie opbouwen	19
- Achtergrond kennen	21
- Signaleren en bespreken	23
- Warme overdracht	26
2.2 Ondersteunen: elke leerling doet mee	28
- Schoolkosten beheersen	29
- Ouders informeren	33
- Financiële steun	36
- Materiële steun	41
2.3 Stimuleren: elke leerling krijgt kansen	44
- Financiële educatie	45
- Leefstijleducatie	48
- Veerkracht vergoten	51
- Wereld vergroten	53
- Ouders versterken	55
2.4 Succesfactoren	57
Voorbeeldmateriaal	60
Bronnen	68

Beste lezer,

Elk kind heeft talenten. Die talenten zijn belangrijk bij het uitstippelen van de weg naar een goed en gelukkig leven.

Helaas is het niet voor alle kinderen in Nederland vanzelfsprekend dat hun talenten worden gezien of ontdekt. Wie bijvoorbeeld in armoede opgroeit, heeft vaak minder kansen en krijgt minder prikkels om nieuwe talenten te ontdekken.

Voor deze groep kinderen is goed onderwijs extra belangrijk. Ú kunt in overleg en samenwerking met ouders, docenten en hulpverleners uit de buurt een bijdrage leveren aan de zoektocht van deze leerlingen.

Ik hoop van harte dat deze handreiking u helpt in uw werk. We hebben uw scherpzinnigheid, betrokkenheid en expertise hard nodig om alle leerlingen in ons land gelijke kansen te geven zich verder te ontwikkelen.

Arie Slob

Minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media

Beste lezer,

Scholen kunnen een belangrijke rol vervullen bij het signaleren van armoede onder kinderen en gezinnen. Daarom is het waardevol dat scholen hebben meegewerkt aan deze handreiking met waardevolle tips hoe armoede te signaleren, bespreekbaar te maken én ouders door te verwijzen.

Daarbij is samenwerking met instanties van gemeenten en fondsen essentieel. Neem er kennis van, deel de inzichten met elkaar en gebruik elkaars expertise en mogelijkheden om samen armoede onder kinderen tegen te gaan.

Tamara van Ark

Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

1. Armoede op school

Eén op de twaalf¹ kinderen of jongeren in Nederland groeit op in armoede. Dat zijn gemiddeld twee leerlingen per klas. Deze leerlingen groeien thuis en vaak ook in de buurt op in een omgeving die minder gunstig en stimulerend is, waardoor zij zich minder goed kunnen ontwikkelen². Het thema leeft op scholen³, omdat leraren zien dat leerlingen in armoede ernstig belemmerd worden in hun ontwikkeling en weinig ruimte in hun hoofd hebben om tot leren te komen⁴.

Onderwijs is de sleutel voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Hoewel scholen armoede niet (alleen) kunnen oplossen, kunnen zij er wel aan bijdragen dat elke leerling wordt gezien, kan meedoen en toekomstkansen krijgt in een veilige en stimulerende leeromgeving. Bovendien kan de school waar mogelijk ook bijdragen aan een meer stabiele en ondersteunende leefwereld thuis en buiten school. Het vormgeven van een dergelijke inclusieve school vraagt niet alleen inzet van leraren, maar zeker ook van zorgprofessionals, gemeenten en externe organisaties.

Wanneer spreken we van armoede?

Volgens de Europese commissie (1989) zijn mensen arm *'wanneer de materiele, culturele en sociale middelen onvoldoende zijn om op een manier te leven die als minimaal aanvaardbaar wordt gezien in de samenleving waarin men leeft'*. Als grens van wat in Nederland financieel minimaal aanvaardbaar is, hanteert het Sociaal en Cultureel Planbureau een 'niet veel, maar toereikend' besteedbaar inkomen⁴. Dit is gebaseerd op de door het Nibud berekende minimale uitgaven aan voedsel, kleding, wonen en sociale participatie.

Deze handreiking is geen blauwdruk, maar is bedoeld om scholen in het basis- en voortgezet onderwijs een denk- en werkkader te bieden voor het vormgeven van een passende en haalbare rol in het omgaan met armoede onder hun leerlingen. In dit eerste deel komen het thema armoede in de school, de rollen van de verschillende professionals en het agenderen van armoede op school aan bod. In deel twee beschrijven we vervolgens op ervaringen van scholen gebaseerde werkwijzen voor het omgaan met armoede op school. In de bijlagen bieden we voorbeeldmateriaal bij deze werkwijzen.

Online verwijzingen

De **groene woorden** in de tekst verwijzen naar relevante websites, emailadressen en films. In de digitale versie van deze handreiking (zie webadressen op achterpagina), kunt u daar direct naar doorlinken.

1.1 Opgroeien in armoede

Welke leerlingen leven in armoede?

Armoede kan iedereen overkomen. Geldzorgen zijn er niet alleen in gezinnen op of onder de armoedegrens, maar ook in gezinnen met een inkomen van 120 tot 130% van het sociale minimum. Sommige kinderen en jongeren lopen meer risico op armoede dan anderen⁶. Armoede komt in absolute aantallen het meest voor in autochtone

gezinnen met in elk geval één werkende ouder. Het gaat dan bijvoorbeeld om mensen die weinig uur werken en/of een laag uurloon ontvangen in sectoren als schoonmaak, horeca en retail⁷. Verborgene armoede komt vooral voor bij zzp-ers en zelfstandigen die onvoldoende opdrachten hebben. Relatief gezien lopen kinderen van alleenstaande ouders⁸, vluchtelingen, ouders met een migratieachtergrond of met een uitkering⁹, laaggeletterde ouders¹⁰ en/of ouders met een licht verstandelijke beperking¹¹ het grootste risico op armoede.

Scholen met veel en scholen met weinig leerlingen in armoede

Armoede is niet gelijk verdeeld. Op scholen in buurten waar armoede van generatie op generatie wordt overgedragen zijn kinderen die in armoede opgroeien geen uitzondering en zijn leraren er aan gewend dat dit hun halve klas kan betreffen. Maar ook op scholen in rijkere buurten zitten kinderen in de klas die met armoede geconfronteerd worden, bijvoorbeeld als gevolg van ziekte, echtscheiding, een faillissement of te weinig opdrachten als zzp-er. Op deze scholen zijn leerlingen die in armoede leven uitzonderingen, waardoor zij zich anders kunnen voelen dan hun klasgenoten. Deze leerlingen lopen tegen andere problemen aan dan kinderen in armoede die daarin op school geen uitzondering zijn. Bovendien zijn leraren op deze scholen (ten onrechte) minder alert op deze problematiek. Hoewel deze gezinnen in situationele armoede vaak over meer vaardigheden, opleiding en relaties beschikken dan gezinnen in generationele armoede, wordt de ontwikkeling van deze leerlingen bedreigd en hebben zij steun van school nodig¹².

Gevolgen van opgroeien in armoede

Bij kinderen en jongeren in armoede is vaak sprake van instabiele levensomstandigheden en spanningen thuis door bijvoorbeeld schulden, echtscheiding, het verlies van een baan, slechte woonomstandigheden of dreigende huisuitzetting. De zorgen en stress die een instabiele leefomgeving met zich meebrengt¹³, zet bij kinderen de ontwikkeling van hun (executieve) functies (impulsbeheersing, emotieregulatie, besluitvorming en werkgeheugen) onder druk¹⁴, waardoor zij minder ruimte hebben om te kunnen leren. Ook participeren zij minder aan buitenschoolse activiteiten. Leerlingen die in armoede opgroeien hebben een groter risico op lagere schoolprestaties, voortijdig schoolverlaten, psychosociale problemen, probleemgedrag, slechte gezondheid en op de langere termijn op jeugdcriminaliteit en -werkloosheid en armoede op volwassen leeftijd¹⁵.

Ook bij ouders kan de stress als gevolg van hun lastige situatie leiden tot het niet goed functioneren van hun executieve functies, waardoor zij minder goed in staat zijn verstandige beslissingen te nemen¹⁶. Ouders met stress hebben vaak minder aandacht voor hun kind en hanteren een opvoedstijl met weinig geduld en streng straffen¹⁷. In bijna de helft van de gezinnen waar kindermishandeling plaats vindt, blijkt sprake van armoede¹⁸. Naast deze weinig steunende en soms onveilige thuissituatie, leven kinderen en jongeren in armoede vaker in onveilige buurten, met slechtere rolmodellen en minder faciliteiten. Bovendien hebben ouders minder mogelijkheden om hun kinderen aan stimulerende buitenschoolse activiteiten deel te laten nemen¹⁹. Kortom: opgroeien in armoede heeft ingrijpende gevolgen voor de ontwikkeling (fysiek, sociaal, emotioneel en cognitief), het welbevinden, de inclusie en het toekomstperspectief van kinderen²⁰.

1.2 Taakverdeling in en om de school

Scholen hebben als taak om armoede te signaleren, ouders door te verwijzen naar ondersteuning en een veilige en stimulerende leeromgeving voor leerlingen te creëren²¹. De school moet daarbij breed worden opgevat, waarbij naast directie en leraren (en soms conciërges en administratief personeel) uitdrukkelijk ook zorgprofessionals in en om de school en externe partijen, waaronder de gemeente, een rol hebben. Elke functiegroep heeft een eigen taak die uitdrukkelijk gefaciliteerd dient te worden door besturen en gemeenten.

Directie

Het is aan de directie om de kaders te schetsen en de toon te zetten voor de manier waarop de school omgaat met armoede. De directie maakt keuzes in essentiële kwesties als:

- de toegankelijkheid van de school voor leerlingen en ouders;
- de aandacht voor het signaleren van armoede van intake tot afscheid;
- het beperken van schoolkosten en ouderbijdrage;
- het realiseren van een stimulerend en verbredend onderwijsaanbod;
- de organisatie van de samenwerking tussen onderwijs en zorg binnen de school en met externe partners;
- het betrekken van leerlingen en ouders in armoede bij het vormgeven van armoedebeleid;
- het agenderen van armoede en het faciliteren en professionaliseren van het team.

Leraren

Het is de taak van leraren om de leerlingen te helpen zich optimaal te ontwikkelen, door goed les te geven (waaronder ook financiële educatie) en door het creëren van een veilige en stimulerende omgeving in de klas. Daarnaast bouwen klassenleerkrachten in het basisonderwijs en mentoren in het voortgezet onderwijs een vertrouwensrelatie op met hun leerlingen, van waaruit zij armoede kunnen signaleren en een luisterend oor kunnen bieden. Samen met de leerling en goed luisterend naar wat deze leerling in de betreffende situatie nodig heeft, kan de leraar oplossingen zoeken voor alledaagse problemen die hun armoede op school met zich meebrengt. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie met ouders hoort ook tot de taak van de leraar. Alleen vanuit dit vertrouwen kunnen leraren een warme overdracht naar de zorgprofessional in de school verzorgen. Deze overdracht veronderstelt dat de zorg in de school helder georganiseerd is én dat leraren hiervan op de hoogte zijn.

Zorgprofessionals

De daadwerkelijke steun aan ouders wordt geboden door zorgprofessionals in en om de school, zoals de intern begeleider of zorgcoördinator en (afhankelijk van de gemeente waar de school staat) een schoolmaatschappelijk werker of medewerker van het wijkteam. Zorgprofessionals die proactief opereren en een groot netwerk hebben, kunnen ouders helpen bij het aanvragen van vergoedingen voor aan school gerelateerde kosten en hen steun bieden of doorverwijzen bij problematiek thuis (bijvoorbeeld doorverwijzen naar budgetmaatjes, toegang krijgen tot de schuldhulpverlening of de voedselbank, voorkomen van huisuitzettingen, het regelen van dringende zaken als een bed of koelkast of het hulp zoeken in geval van vechtscheidingen). Sommige gemeenten financieren ook brugfunctionarissen²² die een brug vormen tussen ouders, school en omgeving. De term 'brugfunctionarissen' komt uit Groningen;

in andere gemeenten spreekt men van medewerkers ouderbetrokkenheid of projectmedewerkers. In Hoogeveen vervult een **ervaringsdeskundige** op het gebied van armoede de rol van brugfunctionaris, omdat deze wellicht beter in staat is om signalen van armoede op te vangen en behoeften aan te voelen bij leerlingen en ouders. Sommige scholen hebben budget vrijgemaakt voor een kindercoach die tot taak heeft om leerlingen buiten de klas extra te ondersteunen bij de regulering van hun emoties en verwerking van zaken die thuis of op school niet goed verlopen. Hiermee ontstaat bij de leerling weer ruimte om te kunnen leren en wordt de leerkracht (en de klas) ontlast.

Externe partners

Scholen schakelen regelmatig externe partners in zoals gemeenten, sport-, culturele en welzijnsorganisaties. Deze externe partners dragen bij aan het bieden van een stimulerende leeromgeving (bijvoorbeeld buitenschools aanbod, financiële of leefstijleducatie) en/of ondersteuning van ouders.

1.3 Focus op armoede

Armoede op de agenda zetten

Het is belangrijk dat het team op school zich goed bewust is van de invloed van armoede op de ontwikkelingskansen, het welbevinden en leren van leerlingen. De directie heeft de taak om dit thema in het team te agenderen. Schoolbesturen kunnen hierin ondersteunend zijn door het thema armoede te agenderen in schoolbezoeken en in gesprekken met directies en schooloverstijgende uitwisseling te stimuleren en faciliteren. Besturen die een stap verder willen gaan kunnen een beleidsmedewerker op het thema armoede aanstellen en scholen helpen met snel toegankelijke noodfondsen.

Suggesties om bewustwording in het team te bevorderen over wat armoede betekent, welke invloed het heeft op kinderen en van wat hun eigen attitude is ten opzichte van armoede zijn:

- Bespreek aan de hand van deze handreiking wat de school al doet, wat goed gaat, wat beter kan en wat daarin een volgende stap kan zijn;
- Bekijk en bespreek het filmpje **'Arm kind'**;
- Gebruik de **'12 brillen' om naar armoede te kijken** of de **'drie Selma's'**;
- Breng per bouw in kaart welke verborgen kosten het naar school gaan voor ouders met zich meebrengt. Zo krijgt het team een beeld van welke zorgen en stress een verjaardag, sportactiviteit of sponsorloop in sommige gezinnen met zich meebrengen. Zoek naar praktische oplossingen voor de problemen die leerlingen tegen komen;
- Betrek (tegen een kleine vergoeding) ervaringsdeskundigen in het gesprek met het team via **Markieza** voor Zuid Nederland en **Sterk uit armoede** voor Noord Nederland;
- Overweeg om het bewustwordingsproces van armoede te laten begeleiden door ervaren organisaties, zoals **de Vonk**, expertisecentrum over armoede en sociale uitsluiting of stichting Preventief op Maat, op basis van de toolkit **Kinderen in Armoede Zien!**. Hogeschool Saxion biedt in het oosten van het land een cursus aan.

Professionaliseren en faciliteren van het team

Naast bewustwording is ook professionalisering rond het thema armoede (op school of schooloverstijgend) van belang en moet ruimte worden gecreëerd om teamleden in de gelegenheid te stellen om eventuele nieuwe taken uit te voeren. Suggesties hiervoor zijn:

- Informeer het team regelmatig over het schoolbeleid rond armoede en de taakverdeling daarbij tussen leraren, zorgprofessionals en externe partijen;
- Verzorg trainingen voor leraren in signaleren, gespreksvoering met leerlingen en ouders en warme doorverwijzingen en het bieden van een stimulerende omgeving (zie de eerder genoemde organisaties voor begeleiding hierbij);
- Stel teamleden in de gelegenheid te oefenen met nieuwe werkwijzen in het omgaan met armoede;
- Maak aan het begin van elk schooljaar ruimte in de roosters van leraren om kennismakingsgesprekken te kunnen voeren;
- Maak ruimte voor individuele leraar-leerlinggesprekken;
- Geef leraren met aanvullende taken in het omgaan met armoede extra taakuren;
- Bied zorgprofessionals een substantiële aanstelling en neem hen op in het team;
- School zorgprofessionals bij op het gebied van financiële hulpverlening en het kennen van de sociale kaart binnen hun gemeente of regio, desgewenst met informatie die armoede-coördinatoren/ambassadeurs van gemeenten of mensen van organisaties als Stichting Leergeld Nederland kunnen geven;
- Train zorgprofessionals in het bieden van ondersteuning die enerzijds leerlingen en ouders bij de hand neemt en anderzijds met hen samen zoekt naar oplossingen²³.

Wat heeft de school nodig?

Het aanpakken van kinderarmoede vraagt om een goede samenwerking tussen gemeenten, scholen, jeugdgezondheidszorg en partners (van sport-, culturele en welzijnsorganisaties) uit dorp of wijk. Het helpt scholen hun rol in het omgaan met armoede te vervullen als zij kunnen rekenen op:

- **Een goede inbedding van zorgprofessionals**
Op veel scholen werken zorgprofessionals vanuit externe organisaties en voor een klein aantal uur. Het helpt scholen als schoolbesturen en gemeenten zorgprofessionals (schoolmaatschappelijk werkers, brugfunctionarissen) een substantiële aanstelling bieden in de school zelf en deze functies structureel in het functiehuis inbedden. Zorgprofessionals zijn dan veel aanwezig op school en maken onderdeel uit van het team. Hierdoor zijn zij herkenbaarder en minder bedreigend voor ouders en kunnen zij de relatie met ouders opbouwen die nodig is om tot de kern van de problematiek (en achter de voordeur) te komen. Ook is het voor leraren dan makkelijker om ouders met zorgprofessionals in contact te brengen.
- **Duurzame relaties**
Het helpt scholen als zij kunnen bouwen op vaste partners, niet geconfronteerd worden met regelmatige wisselingen en als zij de regie kunnen hebben in de samenwerking met externen.
- **Overzicht vanuit gemeenten**
Regelingen verschillen per gemeente en per inkomenscategorie (van 100 tot 130% van het sociaal minimum) en zijn aan verandering onderhevig. Het helpt scholen als gemeenten hen voorzien van een actueel en helder overzicht van regelingen en fondsen en van een sociale kaart van organisaties die steun bieden aan gezinnen in armoede en als deze voorzieningen goed toegankelijk zijn.

Verder lezen

- ABNAMRO (2018). *Factsheet armoede in de klas*.
- Drukker, L., van der Honing, N., Kassenberg, A., & Petri, D. (2017). *Samenwerken met ouders: zo doe je dat! luisteren, denken, doen*. Groningen: Lectoraat Integraal Jeugdbeleid.
- Kalthoff, H. (2018). *Opgroeien en opvoeden in armoede*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Kinderombudsman (2017). *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*. Den Haag: Kinderombudsman.
- Lusse, M. & Kassenberg, A. (red). (2019). *Omgaan met armoede op scholen. De keten doorbreken*. Den Haag: Ministerie van SZW, Ministerie van OCW.
- Lusse, M. (2019). *School en thuis. Succesfactoren voor het verbinden van twee leefwerelden*. Huizen: uitgeverij Pica.
- Schlette, N. & Eidhof, B. (2018). *Leergeld doet ertoe. Eindrapportage onderzoek naar waardering van de Leergeld aanpak*. Den Bosch: Stichting Leergeld.
- Sociaal Economische Raad (2017). *Opgroeien zonder armoede*. Den Haag: SER.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2019). *Armoede in Kaart 2019*. Den Haag: [Sociaal en Cultureel Planbureau](#).
- Tierolf, B., Gilsing, R. & Steketeer, M. (2017). *Kinderen in Tel, databank 2016*.
- Van Geuns, R., Desain, L, van der Weijden, R. (2018). *Hulp bij armoede. Bouwstenen voor effectieve hulpverlening bij armoede en schulden*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Websites

www.dekinderombudsman.nl/themas/armoede

www.divosa.nl/onderwerpen/armoede-en-sociale-uitsluiting

www.movisie.nl/armoede-schulden

www.verwey-jonker.nl/themas/armoede

2. Werkwijzen

In dit deel staan werkwijzen (voorzien van concreet voorbeeldmateriaal) die scholen naar eigen wens op maat kunnen maken en kunnen gebruiken om gezinnen in armoede te ondersteunen. De werkwijzen zijn gebaseerd op een verkenning van goede praktijken en pilots op scholen (met inbreng van leerlingen en ouders), expertmeetings, literatuur- en internetstudie.

De werkwijzen zijn onderverdeeld in drie categorieën en richten zich op:

- Het **signaleren** en bespreekbaar maken van armoede, zodat alle leerlingen worden gezien (zie 2.1);
- Het **ondersteunen** bij armoede, zodat alle leerlingen kunnen meedoen (zie 2.2);
- Het **stimuleren** van leerlingen en ouders, om zo bij te dragen aan toekomstkansen voor alle leerlingen en aan het doorbreken van de cirkel van armoede (zie 2.3).

Werkwijzen per categorie		
 Signaleren	 Ondersteunen	 Stimuleren
Relatie opbouwen	Schoolkosten beheersen	Financiële educatie
Achtergrond kennen	Ouders informeren	Leefstijleducatie
Signaleren en bespreken	Financiële steun	Veerkracht vergroten
Warme overdracht	Materiële steun	Wereld vergroten
		Ouders versterken

2.1 Signaleren

elke leerling wordt gezien

Relatie opbouwen

Door wie

Leraren

Voor wie

Leerlingen en ouders

Wat

Individuele kennismakings- of startgesprekken aan het begin van het schooljaar met alle leerlingen en hun ouders.

Waarom

Het doel van kennismakings- of startgesprekken is niet het signaleren van armoede, maar het bespreken wat de leerling nodig heeft in zijn/haar ontwikkeling en het leren kennen van elkaar. In het gesprek wordt een basis gelegd voor een vertrouwensrelatie tussen leraar, leerling en ouders, die voorwaardelijk is om armoede beter te kunnen signaleren en bespreekbaar te maken. In het kennismakingsgesprek kunnen eventuele (financiële) belemmeringen voor participatie aan schoolactiviteiten aan de orde gesteld worden. Kennismakingsgesprekken worden gewaardeerd door leraren, leerlingen en ouders. Bijna alle leerlingen en ouders (97%) zijn aanwezig bij dergelijke gesprekken²⁴.

Hoe

Ontwikkel met het team een **gespreksleidraad** voor het kennismakingsgesprek (zie voorbeeldmateriaal). Spreek daarbij af hoe je armoede hierin een plek geeft, bijvoorbeeld door:

- Aan alle leerlingen en ouders te vragen of er zorgen zijn die het leren in de weg kunnen staan en of er belemmeringen zijn (bijv. gezondheid, moeilijk op reis kunnen, angst of spanning, sociaal, financieel) om deel te kunnen nemen aan de activiteiten die het net gestarte schooljaar op het programma staan. Wijs bij financiële belemmeringen op de contactpersoon in de school en maak praktische afspraken om te zorgen dat de leerling met alles mee kan doen;
- De flyer vergoeding schoolkosten uit te delen aan elke ouder (zie werkwijze **Ouders informeren**).

Oefen het kennismakingsgesprek, zodat niemand zich ongemakkelijk hoeft te voelen bij het bespreekbaar maken van belemmeringen.

Voorwaarden

Voer een kennismakingsgesprek:

- Met elke leerling en diens ouders uit de klas, zodat niemand een uitzondering is;
- Aan het begin van het schooljaar, zodat zorgen geen aanleiding vormen;
- Elke keer als de klas een nieuwe leerkracht of mentor krijgt, want een relatie is persoonsafhankelijk en de omstandigheden in gezinnen kunnen veranderen;
- Bij voorkeur bij het gezin thuis. Een goed huisbezoek ervaren ouders en leerlingen als werkelijke belangstelling en geeft de leraar een beter beeld van de leefwereld van het kind. Voer het gesprek op school als het gezin een huisbezoek als controle ervaart.

'Ondanks dat sommige punten gevoelig kunnen liggen, vond ik de manier waarop specifieke vragen gesteld konden worden wel ruimte geven om met ouders in gesprek te gaan. Ik heb het gevoel dat de meeste ouders dat op prijs stelden.'

Een leerkracht van een IKC in Vlaardingen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Op elke school is het een goed idee om kennismakingsgesprekken te voeren om een samenwerkingsrelatie op te bouwen en belemmeringen vroegtijdig te bespreken en op te lossen.

Verantwoording

De specifieke gesprekspunten om armoede te signaleren in het kennismakingsgesprek bleken bruikbaar op een IKC in Vlaardingen. Dit IKC heeft deze tekst meegelezen.

Voorbeeldmateriaal

Zie **Gespreksleidraad kennismakingsgesprek** in het voorbeeldmateriaal op pagina 60.

Achtergrond kennen

Door wie
Leraren

Voor wie
Leerlingen en ouders

Wat

Een klassenlijst (checklist oudercontact) waarop leraren voor elke leerling afzonderlijk bijhouden in hoeverre zij contact hebben met de ouders en op de hoogte zijn van de achtergrond van alle leerlingen in de klas.

Waarom

Als een leraar de achtergrond van leerlingen kent, kan hij/zij hier meer rekening mee houden²⁵ en zorgen voor een goede aansluiting tussen de leefwerelden van de leerling thuis en op school²⁶. Dit is van belang voor de motivatie, het zelfvertrouwen, de betrokkenheid bij de les en schoolprestaties van de leerling en verkleint de kans op psychosociale problemen²⁷. De checklist is een hulpmiddel om de thuisomgeving in beeld te brengen en helpt de leraar alerter te zijn op signalen van armoede, maar ook op andere zorgen in de omgeving van de leerling, zoals het opvoedklimaat en de veiligheid thuis en in de buurt²⁸ en eventuele laaggeletterdheid of verstandelijke beperking van ouders (zie ook werkwijze **Armoede signaleren**).

Hoe

Bespreek met het team welke onderwerpen jullie in de lijst willen opnemen en waarom. Probeer deze lijst voor de herfstvakantie voor alle leerlingen in te vullen. Bedenk per kind welke verdieping in het contact of de samenwerking met ouders wenselijk is en welke concrete stappen je daarin gaat zetten. Vul de lijst na de kerstvakantie nogmaals in en bekijk op basis van de uitkomsten welke extra actie eventueel nog wenselijk is.

Voorwaarden

De checklist is bedoeld om leraren een handvat te bieden bij het zicht krijgen op de achtergrond van de leerling en niet als vragenlijst die systematisch bij ouders afgenomen wordt.

'Het is een standaard werkwijze nu, als kinderen in mijn klas komen. Ik start met het uitzoeken van de achtergronden van het gezin. Dat deed ik nooit. Ik ben veel bewuster nu. Ik gebruik de informatie uit ons administratie systeem meer en zie gaandeweg het jaar ook meer.'

Een leerkracht van een basisschool in Rotterdam.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ook voor scholen met weinig gezinnen in armoede is het de moeite waard om zicht te hebben op de achtergrond van de leerlingen. Ook hier kunnen leerlingen die minder aandacht vragen aan de aandacht van de leraar ontsnappen.

Verantwoording

De checklist oudercontact is ontwikkeld als hulpmiddel om de taalomgeving thuis te verkennen in het project Thuis in Taal²⁹. Vanuit dit project is deze tekst meegelezen. Voor het in beeld krijgen van belangrijke informatie over de achtergrond van de leerling, is het op de hoogte zijn van de sociaaleconomische achtergrond (werk, geldzorgen) hieraan toegevoegd.

Voorbeeldmateriaal

Zie **Checklist oudercontact** in het voorbeeldmateriaal op pagina 61.

Signaleren en bespreken

Door wie

Leraren

Voor wie

Leerlingen

Wat

Het signaleren van armoede bij leerlingen in de school en dit bespreekbaar maken met leerling en ouder.

Waarom

Vroegtijdige signalering en ondersteuning voorkomt dat kinderen langdurig worden blootgesteld aan stress en draagt er aan bij dat het ontwikkelingsproces van een leerling zo min mogelijk wordt verstoord³⁰. Signaleren is echter niet eenvoudig omdat leerlingen en ouders die in armoede leven zich vaak schamen en hun situatie voor de buitenwereld willen verbergen³¹.

Hoe

Signaleren

- Wees op verschillende contactmomenten (lunchpauzes, gymles, wandelgangen en schoolreizen) alert op signalen van armoede (Zie de **Signaleringslijst armoede op school**).
- Realiseer je dat armoede lastig te signaleren is. Hoewel verschillende signalen kunnen wijzen op armoede, kunnen ook heel andere redenen aan de gedragingen ten grondslag liggen. Armoede is soms niet zichtbaar omdat gezinnen veel offers brengen om hun kind geen uitzondering te laten zijn (en dus toch dure schoenen kopen of hun kind mee laten gaan met een schoolreis die zij nauwelijks kunnen betalen);
- Realiseer je dat armoede vaak gepaard gaat met andere problemen in de leefomgeving waar het kind last van kan hebben in zijn ontwikkeling, zoals een onzekere en stressvolle thuissituatie. Signalen over problemen thuis kunnen een aanknopingspunt zijn om geldproblemen bespreekbaar te maken.
- Bespreek bij twijfel signalen met een andere leraar, gymleraar, conciërge of zorgprofessional voor je met een leerling of ouder in gesprek gaat.

Bespreken

Bespreek vervolgens de signalen met de leerling en/of ouders. Hierbij zijn een aantal zaken van belang³²:

- Toon je eigen gevoel, zeg bijvoorbeeld: *'Ik zie iets en vind het lastig om erover te beginnen'*;
- Benoem concreet wat je ziet en wees daarbij vragend en betrokken en niet veroordelend. Helpende vragen kunnen zijn: *'Ik heb gemerkt dat je geen lunch bij je hebt... mag ik daar iets over vragen? Vindt u het fijn als we samen kijken wat mogelijk is? Wat zou u op dit moment het meest ontlasten?'*

- Wees geïnteresseerd in hoe de ander dit ervaart en check of je de leerling of ouder goed begrijpt: *Ik zie dat jij/u dit lastig vindt, dat vind ik ook. Als ik u goed begrijp, bedoel je/bedoelt u...?;*
- Voorkom dat ouders zelf hun situatie moeten aankaarten en vraag *'Er zijn veel gezinnen met grote financiële problemen, waardoor kinderen in de knel komen. Is dat bij u misschien het geval?'*³³

Besluiten

Als uit de voorgaande stappen blijkt dat sprake is van armoede (of andere problematiek), kunnen leraren samen met leerlingen en ouders besluiten welke stappen er al dan niet genomen gaan worden.

Leerlingen ondersteunen:

- Onderzoek, met de leerling, wat het beste is voor diens ontwikkeling, passend bij de specifieke eigenschappen van de leerling en diens gezin en leefomgeving. Breng de belangen van de leerling goed in kaart, bijvoorbeeld met behulp van de **toolkit van de Kinderombudsman**;
- Vraag de leerling zelf oplossingen te bedenken voor problemen in de klas (geen brood mee, verjaardag kunnen vieren). Denk met de leerling mee en realiseer je dat bij verschillende leerlingen bij eenzelfde probleem een andere oplossing kan passen;
- Denk met de leerling mee wat mogelijkheden zijn om de leefwereld ook thuis en buiten school te versterken (deelname aan sportactiviteiten, huiswerkklassen en dergelijke; zie werkwijze **Wereld vergroten**);
- Bied een luisterend oor voor de leerling over zijn/haar leven en leefomgeving en wat hij/zij nodig heeft en bied een leerling met veel stress zo mogelijk ondersteuning van de kindercoach.

Ouders toeleiden:

- Verwijs ouders door naar de zorgprofessional in de school die hen kan ondersteunen bij financiële vergoedingen voor aan (buitens-)schoolse activiteiten verbonden kosten (zie werkwijzen **Financiële steun** en **Materiële steun**) en die hen zo nodig kan toeleiden naar steun buiten de school (verwijzing naar schuldsanering, voedselbank, budgetmaatjes etc.);
- Vraag de zorgprofessional in de school eventueel proactief contact te zoeken met leerlingen en ouders waarvan je denkt dat zij steun kunnen gebruiken.

Voor het ondersteunen van zowel leerlingen als ouder geldt:

- Luister goed naar wat de leerling en/of ouder wil en realiseer je dat het uiteindelijk aan de ander is of hij/zij gebruik maakt van de aangereikte suggesties. Formuleer hierin voorzichtig (bijvoorbeeld *Mag ik je wat ideeën aanreiken* in plaats van *Je moet ...*);
- Volg leerlingen en ouders die je doorverwezen hebt naar hulp enige tijd (vraag bijvoorbeeld: *hoe is het gesprek gegaan met...*) en zoek oplossingen als er iets is dat de ouders belemmert om de stap naar deze hulp te zetten.

Voorwaarden

Het is van belang dat ieder teamlid zich bewust is van zijn of haar signaleringsfunctie en oefent in het voeren van gesprekken met leerling en ouder over deze signalen. Het is van meerwaarde om signalen en achtergrondinformatie te delen met de leerkracht of mentor van de leerling.

'Als het stelselmatig opvalt dat zij geen brood mee hebben, wordt eerst gecheckt bij broertjes en zusjes. Het is soms wel even checken of er iets aan de hand is. Je wilt mensen er dan niet mee overvallen, terwijl er niks aan de hand is.'

Een leerkracht van een basisschool in Hoogeveen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ook op scholen met weinig leerlingen in armoede is het van belang om signalen van armoede op te pikken. Ouders kunnen veel moeite doen om hun armoede te verbergen in de hoop dat hun kind niet wordt uitgesloten.

Verantwoording

Deze aandachtspunten voor signaleren in de klas zijn ontleend aan expertmeetings met scholen en aan een internetsearch, waaruit de volgende bronnen zijn gebruikt: de [Waaier financiële](#) krapte op school van de gemeente Zwolle, de signalenlijst van [de Vonk](#) en de [signalenlijst](#) van de Kern. Een expert van de gemeente Zwolle heeft meegelezen met deze werkwijze.

Warme overdracht

Door wie

Directie en zorgprofessionals

Voor wie

Leerlingen en ouders

Wat

Een warme overdracht in de doorgaande lijn van VVE naar basisschool of Integraal Kind Centrum (IKC, hier komen kinderen op 2-jarige leeftijd binnen) en van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs, waarbij ook aandacht is voor eventuele financiële zorgen van ouders.

Waarom

Omdat de basis voor voortijdig schoolverlaten op jonge leeftijd wordt gelegd, zijn keuze- en overgangsmomenten risicomomenten voor voortijdig schoolverlaten³⁴. Het helpt als de school kwetsbare leerlingen en ouders begeleidt bij deze overgangen en de daaraan verbonden kosten, omdat ouders deze keuze soms moeilijker vinden en zich zorgen maken over de kosten die dit met zich meebrengt.

Hoe

Intakegesprek basisschool/IKC

- Voer het intakegesprek met de ouder, de contactpersoon van IKC/basisschool en zo mogelijk een vertrouwde contactpersoon vanuit de VVE. Zorg dat ouders zich welkom voelen. Maak het gesprek laagdrempelig door helder te communiceren en het taalgebruik aan te passen.
- Neem het onderwerp financiën standaard op in het gesprek. Vraag bijvoorbeeld: *'Ouders vinden de kosten voor naar school gaan soms best hoog, is dit voor u ook lastig?'*
- Wees tijdens het gesprek alert op de signalen die kunnen wijzen op armoede zoals laaggeletterdheid, weinig opleiding of werkloosheid.
- Deel de flyer over vergoeding van kosten uit aan iedere ouder en houd relevante informatie (brochures, links en contactpersonen) bij de hand. Ook ouders die hun situatie niet direct willen bespreken, weten dan waar ze terecht kunnen (Zie ook werkwijze **Ouders informeren**).

Overgang naar voortgezet onderwijs

- Maak een overzicht van momenten in de overgang naar het voortgezet onderwijs die voor ouders en kinderen in armoede stressvol kunnen zijn (bijvoorbeeld de meerdaagse schoolreis, open avonden, inschrijfmomenten en aanschaf schoolspullen) en begeleid ouders en leerlingen desgewenst op deze momenten (ga mee naar open dagen, naar de inschrijving, het eerste contact op de nieuwe school en/of spreek hierover door met leerling en ouder).
- Bespreek op een voorlichtingsbijeenkomst aan het begin van groep 8 wat er in de aanloop naar het voortgezet onderwijs op leerlingen en ouders afkomt en wat er van hen wordt verwacht. Bespreek ook welke kosten het voortgezet onderwijs

met zich meebrengt en welke regelingen er zijn voor gezinnen die bepaalde kosten niet kunnen betalen. Ontwikkel hiervoor een overzichtelijke flyer (zie werkwijze **Ouders informeren**). Bespreek aan het eind van groep 8 opnieuw de schoolkosten, schoolbenodigdheden en regelingen en voorzieningen. Begeleid ouders bij het aanvragen van kwijtschelding en vergoedingen.

- Neem in de eerste periode op het voortgezet onderwijs contact op met het gezin en/of de nieuwe school om te vragen of het goed gaat en stel je beschikbaar voor vragen.

‘Geld wordt hier niet besproken tijdens de kennismaking. De directrice vraagt niet aan mij ‘Hoe ziet het er thuis financieel uit’. Ze gaan er maar vanuit dat je voldoende geld hebt...’ Ik ga het niet zelf zeggen, zo ben ik niet, dat durf ik niet. Als de directeur ernaar vraagt dan wel dan kunnen we het er gelijk over hebben. Over schoolreisjes enzo’.

Een ouder van een IKC in Vlaardingen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ook op scholen waar weinig armoede voorkomt is het goed om een warme overdracht te realiseren. Ouders in situationele armoede zijn zich vaak niet bewust van de regelingen die er beschikbaar zijn. Leraren verwachten minder snel dat gezinnen in armoede kunnen verkeren.

Voorwaarden

Kies voor een inschrijfteam dat kundig is in het herkennen van signalen rondom armoede. Leid mensen hiervoor op. Draag relevante informatie over naar de klasleerkracht of mentor, want dat is degene die een vertrouwensband creëert met leerling en ouder.

Verantwoording

De warme overdracht is gebaseerd op pilots bij een IKC in Vlaardingen en een vo-school in Groningen. Vanuit deze scholen is de tekst meegelezen

Voorbeeldmateriaal

Zie **Jaarplanning warme overdracht po-vo** in het voorbeeldmateriaal op pagina 64.

2.2 Ondersteunen elke leerling doet mee

Schoolkosten beheersen

Door wie
Directie

Voor wie
Ouders

Wat

Het doordenken van hoe de school de schoolactiviteiten voor alle leerlingen toegankelijk houdt en daarbij om wil gaan met de vrijwillige ouderbijdrage en het doorverwijzen naar fondsen.

Typen schoolkosten

Het naar school gaan brengt verschillende typen kosten met zich mee:

- Kosten voor activiteiten en materialen die de school verplicht voorschrijft (bijvoorbeeld leer- en werkboeken, examentrainingen- en bundels, digitaal lesmateriaal): scholen verstrekken deze materialen gratis aan leerlingen en financieren dat uit het door de overheid beschikbaar gestelde budget;
- Kosten voor aanvullend lesmateriaal (atlassen, woordenboeken, rekenmachines, schriften, pennen, gereedschap en sportkleding): in het basisonderwijs is dit veelal voor rekening van de school. Wel betalen ouders de gymkleden. In het voortgezet onderwijs zijn deze kosten voor de ouders. School kan ouders een vrijwillige bijdrage vragen voor de aanschaf of bruikleen van deze materialen, of ouders zorgen zelf voor de aanschaf;
- Kosten voor een laptop of tablet: in het basisonderwijs betalen scholen vaak zelf de apparaten die zij gebruiken. In het voortgezet onderwijs vragen scholen vaak aan ouders om een laptop of tablet aan te schaffen. Scholen moeten echter zelf voor laptops of tablets zorgen wanneer zij schoolboeken volledig of grotendeels vervangen door digitaal lesmateriaal. Scholen kunnen via de vrijwillige ouderbijdrage kosten in rekening brengen voor (het gebruik van) een laptop of tablet, maar als een ouder kiest hiervoor niet te betalen, dient de school te voorzien in voor de leerling bruikbaar lesmateriaal;
- Kosten voor schoolactiviteiten die niet bij het verplichte lesprogramma horen, maar wel onder leiding plaatsvinden (sinterklaas- en kerstvieringen, schoolreizen en excursies). De school kan hiervoor een vrijwillige ouderbijdrage vragen aan ouders;
- De meer verborgen kosten voor deelname aan onderwijs (een fiets hebben, fruit meenemen, trakteren op je verjaardag, een surprise maken met sinterklaas, een gerecht meenemen met kerst, sponsors vinden bij een sponsorloop, deelname aan niet gesubsidieerde buitenschoolse activiteiten zoals de schaakclub of muziek-schoon). Deze kosten zijn voor de ouders.

Waarom

Schoolkosten vormen een bron van stress in gezinnen waar geldzorgen zijn. Ouders kunnen scholen vermijden waar een hoge vrijwillige ouderbijdrage gevraagd wordt of hun kinderen minder snel aanmelden voor activiteiten waarvoor een bijdrage gevraagd wordt (bijvoorbeeld tweetalig onderwijs, bijlessen, examentrainingen of talentprogramma's). Leerlingen uit deze gezinnen melden zich soms ziek bij klassenactiviteiten die kosten met zich meebrengen (het kerstdiner, een uitstapje waarbij een fiets nodig is) of vallen uit de toon omdat zij geen cadeautje voor eenjarige leerkracht hebben. Hierdoor bestaat het risico dat juist leerlingen voor wie dit de meeste meerwaarde heeft niet mee kunnen doen aan activiteiten die de sociale ruggengraat van de klas vormen en/of hun wereld helpen vergroten.

Hoe

Scholen kunnen de volgende zaken doen om schoolkosten voor ouders te beperken en uitsluiting van leerlingen te voorkomen:

Het beheersen van de schoolkosten

Het beheersen van deze schoolkosten bestaat uit drie stappen:

- Breng de kosten in kaart en ga na of de school hier correct mee omgaat (verplichte schoolmaterialen en -activiteiten voor rekening school; de ouderbijdrage vrijwillig, alle leerlingen doen mee ook als ouders niet betaald hebben, verborgen kosten in beeld);
- Reduceer kosten door pragmatische en creatieve oplossingen te zoeken voor schoolreizen en uitstapjes (bijvoorbeeld dicht bij school blijven, weinig overnachtingen) en voor verborgen kosten (bijvoorbeeld leenmateriaal van school, zie werkwijze **Materiële steun**);
- Garandeer dat alle leerlingen ook deel kunnen nemen aan het niet verplichte programma en voorkom dat verborgen kosten tot een gevoel van uitsluiting leiden.

De vrijwillige ouderbijdrage beperken

Het is wenselijk dat elke school zorgt dat alle leerlingen kunnen deelnemen aan activiteiten die in klasverband plaatsvinden (of die wel of niet deel uitmaken van het verplichte curriculum) en daarbij het principe hanteert 'we gaan met z'n allen of we gaan niet'. Om deze activiteiten te kunnen financieren, kunnen scholen verschillende keuzes maken in het omgaan met de vrijwillige ouderbijdrage (en deze met ouders communiceren):

- Minimaliseer de schoolkosten;
- Bied ouders de gelegenheid om in termijnen te betalen;
- Benut de regelingen van gemeente en fondsen (zie werkwijze **Financiële steun**);
- Vraag ouders met een hoger inkomen meer te betalen, zodat ouders met een lager inkomen minder kunnen betalen (naar rato van inkomen, of een verhoging die ouders zelf voorstellen);
- In de ouderbijdrage niet actief of schaf deze af (op school/bestuursniveau).

Ouders wijzen op financiële steun

Scholen kunnen ouders bovendien wijzen op en toe leiden naar mogelijkheden voor kwijtschelding en vergoeding van kosten (schoolreizen en excursies, sportclubs, fiets, laptop en dergelijke). Zie de werkwijzen **Ouders informeren** en **Financiële steun**.

Voorwaarden

Met name de vrijwillige ouderbijdrage leidt tot veel discussie. Scholen mogen ouders die deze bijdrage niet kunnen -of om principiële redenen niet willen- betalen hier niet toe verplichten. Maar het kan lastig zijn om extra activiteiten te financieren zonder hulp van ouders. Om de toegankelijkheid van het onderwijs te waarborgen stellen de PO-Raad (Gedragscode, 2018) en de VO-raad (Code Goed Bestuur, 2019) dat scholen verplicht zijn expliciet aan ouders te vermelden dat het om een vrijwillige bijdrage gaat. De PO-Raad voegt toe dat schoolbesturen er zorg voor moeten dragen dat de hoogte van de ouderbijdrage naar redelijkheid en billijkheid wordt vastgesteld. Ouders die de bijdrage niet kunnen betalen kunnen een beroep doen op regelingen (zie werkwijze **Financiële steun**).

December 2019 stemde de Tweede Kamer in met een wetsvoorstel met als uitgangspunt dat scholen een bijdrage aan ouders mogen vragen voor activiteiten, maar leerlingen niet mogen uitsluiten van deelname aan deze activiteiten als hun ouders de bijdrage niet betalen. Zodra het politieke besluit op dit punt definitief is, communiceert het ministerie van OCW hierover.

'Ik zou graag de vrijwillige ouderbijdrage willen afschaffen. Het innen daarvan moet ik zelf doen, want dit zet anders de zorgvuldig opgebouwde relatie tussen leerkracht en ouder onder druk. Ook zijn we veel tijd kwijt met het regelen van kwijtscheldingen en bijdragen uit fondsen. De vrijwillige ouderbijdrage kost ons al met al meer dan het oplevert.'

Een directeur van een basisschool in Delfzijl.

“Wij willen juist leerlingen die van huis uit weinig meekrijgen excursies en schoolreizen bieden. Dat hoeft niet duur te zijn. Als de wetswijziging waarmee de Tweede Kamer heeft ingestemd doorgaat zonder dat scholen hier extra financiële middelen voor krijgen van de overheid, kunnen wij als school geen buitenschoolse activiteiten, excursies en werkweken meer aanbieden. Dat is een verschraving van het onderwijsaanbod en voor de ontwikkeling van onze leerlingen’ .

Een directielid van een vo-school in Rotterdam.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Op scholen met weinig leerlingen in armoede kunnen de kosten voor bijvoorbeeld schoolreizen en -excursies flink oplopen en daarmee een onuitgesproken selectiecriteria vormen (daarom heeft de gemeente Amsterdam bepaald dat scholen die een ouderbijdrage van meer dan € 225,- vragen, niet meer in aanmerking voor gemeentelijke subsidie). Datzelfde kan gelden voor het aanbod van onderwijsinhoudelijke programma's als **TweeTalig Onderwijs** en Technasium. Om uitsluiting te voorkomen kunnen scholen afzien van dure reizen of deelname van leerlingen voor wie geen vrijwillige ouderbijdrage is betaald op een andere manier financieren.

Verantwoording

Deze tekst is gebaseerd op informatie van de overheid en van **Ouders en Onderwijs**. De praktijken van veel scholen in het project zijn meegenomen evenals voorbeelden uit de media (zoals dat van het bestuur SAAM in Oss dat de vrijwillige ouderbijdrage voor al haar scholen heeft afgeschaft). Experts van **OCW, PO-raad**, VO-raad en directeuren van twee scholen hebben de tekst meegelezen.

Ouders informeren

Door wie

Leraren, zorgprofessionals
en externe partners

Voor wie

Ouders

Wat

Producten (flyer, poster, overzicht) vanuit school of de gemeente die ouders informeren over de financiële ondersteuning die zij kunnen krijgen.

Waarom

Ouders zijn niet altijd op de hoogte van de financiële ondersteuning die zij kunnen krijgen en van wie hen daarbij kan helpen³⁵. Als scholen ouders actief informeren, wordt er meer gebruik gemaakt van de bestaande regelingen³⁶. Aangeraden wordt daarom om ouders goed te informeren en actief te benaderen over de bestaande ondersteuningsmogelijkheden en tot wie ouders zich daarmee kunnen richten. Ouders die in armoede verkeren zijn vervolgens gebaat bij de uitgebreidere informatie van de gemeente.

Hoe

- Geef de flyer voor ouders helder vorm en houd de tekst kort. Breng het soort kosten waarvoor een vergoeding aangevraagd kan worden in beeld en geef aan wie de contactpersoon in de school is (met contactgegevens);
- Deel de flyer uit bij intake- en startgesprekken, plaats deze in de (digitale) nieuwsbrief en hang hem desgewenst in posterformaat op in de school;
- Geef de flyer aan alle ouders om te voorkomen dat ouders in armoede de flyer niet durven meenemen en dat gezinnen in armoede die nog niet bij de school bekend zijn over het hoofd ziet worden.

Een flyer voor leraren is een iets uitgebreidere variant van de ouderflyer en geeft informatie over de vergoedingen die ouders kunnen krijgen en welke collega zich daarmee bezig houdt.

Een **gemeentelijk overzicht** is een helder vormgegeven blad of brochure dat de belangrijkste regelingen en fondsen in beeld brengt en aangeeft waar ouders terecht kunnen voor steun bij deze aanvragen.

Voorwaarden

Het realiseren van laagdrempelige informatie vereist dat er overzicht is van gemeentelijke regelingen en duidelijk is wie binnen en buiten de school welke steun kan bieden aan ouders. Van belang is dat:

- Er één aanspreekpunt is in de school, bij voorkeur iemand die onderdeel uitmaakt van het team en dus een bekend gezicht vormt voor de ouders (zorgprofessional –brugfunctionaris, administratief medewerker);
- De informatie ook geschikt is voor laaggeletterde en/of licht verstandelijke beperkte ouders (weinig tekst, eenvoudig geformuleerd, voorzien zijn van beeld/ pictogrammen) en dat deze ook mondeling gedeeld wordt in gesprekken en bijeenkomsten op school;
- Leraren zicht hebben op de ondersteuningsmogelijkheden die er voor ouders zijn en op de manier waarop de ondersteuning in de school georganiseerd is;
- Bij zorgprofessionals bekend is hoe de gemeentelijke regelingen in elkaar zitten en of er elders in de wijk een overstijgend spreekuur is waar ouders voor steun terecht kunnen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ook bij scholen waar weinig gezinnen geldzorgen hebben, kunnen flyers handig zijn om ouders en leraren te informeren over de mogelijke vergoedingen en het aanspreekpunt in de school. Het is aan de school of zij een flyer aan alle ouders willen uitdelen. In elk geval is het van belang dat dit thema goed benoemd is in de schoolgids, op de website en in de (digitale) nieuwsbrief.

'De flyer kreeg ik van de mentor en die heeft alles uitgelegd wat mogelijk was. Toen heb ik gelijk een afspraak gemaakt. De drempel is zo veel lager geworden. Het was eerst geen drempel maar eigenlijk een muur waar je overheen moet klimmen, die is nu veel lager'.

Een ouder van een vo-school in Rotterdam.

Verantwoording

Deze flyer voor ouders en voor leraren is als pilot uitgeprobeerd op twee voorscholen in Rotterdam. Vanuit deze scholen is de tekst meegelezen. Ouders geven aan het prettig te vinden dat zij niet zelf hun situatie hoeven aan te kaarten en veel eerder weten welke mogelijkheden er zijn. Van belang is wel dat alle ouders de flyer krijgen. Mentoren geven aan dit een goede werkwijze te vinden die hen niet belast. Er hebben zich op beide scholen meer ouders gemeld bij de zorgprofessionals dan in eerdere jaren.

Voorbeeldmateriaal

Zie **Voorbeeld flyer steun bij geldzorgen (voor ouders)** op pagina 65.

Zie **Voorbeeld flyer steun bij geldzorgen (voor leraren)** op pagina 66.

Financiële steun

Door wie

Zorgprofessionals en externe partners

Voor wie

Leerlingen en ouders

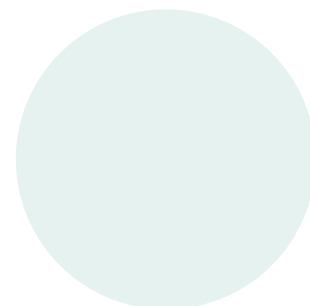
Wat

Leerlingen en ouders krijgen hulp en advies bij geldzorgen, het betalen van schoolkosten, het aanvragen van financiële ondersteuning en een warme toeleiding naar verdergaande financiële ondersteuning en schuldhulpverlening.

Waarom

Ouders in armoede hebben moeite om kosten die het naar school gaan van hun kind met zich mee brengen (de vrijwillige ouderbijdrage, het schoolreisje of schoolkamp, laptop en sportkleding) te betalen. Advies vanuit school over welke financiële steun mogelijk is, waar ouders deze krijgen en steun bij het aanvragen van kwijtschelding of subsidie is welkom. Ouders die financiële steun van fondsen krijgen, geven aan positiever te zijn over hun leven en meer rust en zelfvertrouwen en minder stress te ervaren³⁷.

Leerlingen op het voortgezet onderwijs hebben soms al serieuze geldzaken (telefoonabonnementen, zak- en kledinggeld) en hebben soms behoefte aan hulp en advies als hun geldzaken uit de hand dreigen te lopen. Omdat bekend is dat veel jong volwassenen schulden hebben³⁸, is het belangrijk deze hulp vroegtijdig te bieden.

Hoe

Ouders

- Informeer ouders vroegtijdig over de mogelijke vergoedingen en het aanspreekpunt in de school (zie werkwijze **Ouders informeren**);
- Wijs ouders op het persoonlijk budget per kind dat gemeenten voor elk kind tot 18 jaar dat in aanmerking komt beschikbaar stellen. Dit budget voorziet in de meest noodzakelijke behoeften (bijvoorbeeld kleding), aangevuld met zaken om mee te kunnen doen in de samenleving (bibliotheekpas, zwem- en sportles, schoolkosten en dergelijke). Het is per gemeente verschillend hoe dit budget is samengesteld en beschikbaar wordt gesteld. Gemeenten bieden dit budget bij voorkeur aan in een toegankelijk Kindpakket via een website waar ouders (of jongeren zelf) dit zelf aan kunnen vragen³⁹. Veel gemeenten bieden bovendien stadspassen met kortingen op toegang en aanschaf van zaken;
- Bied als administratief medewerker of zorgprofessional ouders proactieve en laagdrempelige steun bij het aanvragen van vergoedingen;
- Heb noodvoorzieningen beschikbaar (op school- of bestuursniveau) als regelingen niet toereikend zijn of doe een beroep op het noodfonds van de gemeente of maatwerkbudget van het wijkteam;
- Begeleid ouders bij aanvullende aanvragen bij lokale en landelijke fondsen;
- Help ouders bij het zoeken naar oplossingen als zij problemen met geldzaken hebben. Verwijs zo nodig naar deskundige hulp buiten de school (Budgetmaatjes, Humanitas, wijkteam, schuldhulpverlening).

Leerlingen

- Leer leerlingen hoe zij met geld om moeten gaan, schulden kunnen voorkomen en financieel zelfredzaam te worden (zie werkwijze **Financiële educatie**).
- Help leerlingen bij het zoeken naar een oplossing als zij zelf problemen met geldzaken hebben. Verwijs zo nodig door naar deskundige hulp voor jongeren buiten de school (bijvoorbeeld naar **get-a-grip** of naar het wijkteam).

'Ik eet nog liever vier maanden niet dan dat mijn kind niet meegaat op schoolreis'.

Een moeder op een vo-school in Rotterdam.

De belangrijkste landelijke fondsen zijn:

- **Stichting Leergeld** stimuleert meedoen van kinderen op het gebied van onderwijs, sport, cultuur en welzijn. Deze stichting biedt vergoedingen voor schoolspullen (tas, gymkleding, fiets), schoolreisjes, muziekles of lidmaatschap sportvereniging, sportkleding en attributen. De aanvragen moeten door ouders zelf worden gedaan, school kan ouders hierop wijzen en helpen bij het doen van een aanvraag.
- **Jeugdfonds Sport & Cultuur** stimuleert ontwikkelkansen van kinderen op sportief en creatief gebied. Het fonds biedt vergoeding voor contributie of lidmaatschaps-geld en materialen (sportkleding en attributen). Door het fonds erkende intermediairs kunnen de aanvragen doen. Professionals die betrokken zijn bij opvoeding, begeleiding of scholing van het kind, het kind gedurende looptijd van aanvraag kan volgen, de (financiële) thuissituatie kent en op de hoogte van spelregels van fonds in gemeente waar het kind woont en ouders hierover kunnen informeren kunnen zich aanmelden als intermediair.
- **Nationaal Fonds Kinderhulp** biedt financiële ondersteuning op het gebied van Ontwikkeling (opleiding, leesboeken, cursus, sport, zwemles, eenvoudige laptop of ander schoolmateriaal, muziek, speel- en spelmateriaal); Ontspanning (dagje uit, Sinterklaas, weekje kamperen); Basale zaken (fiets, kamerinrichting, kleding); Bijzondere zaken (naamsverandering, medicijnen, therapie). Intermediairs kunnen aanvragen doen. Iemand die professioneel bij het kind betrokken is (maatschappelijk werker, bewindvoerder, iemand van wijkteam, jeugdhulp, school of kerk) kan intermediair worden (één persoon per organisatie).
- **Stichting Jarige Job** geeft een verjaardagsbox met versiering, traktaties voor op school en een cadeau en wat lekkers voor de visite thuis. De box kan uiterlijk zes weken voor de verjaardag aangevraagd worden door ouders of intermediairs.

Bovenstaande fondsen werken samen in **Sam& voor alle kinderen** en bieden naast de eigen websites ook verzamelsite waarin de genoemde voorzieningen aangevraagd kunnen worden.

- **Jeugdeducatiefonds** draagt bij aan activiteiten (schoolreisjes, excursies, bijles, sportieve en culturele activiteiten) en materialen (laptop, educatieve materialen) die de ontwikkelkansen van kinderen in het basisonderwijs helpen vergroten. Aanvragen gaan via de basisschool en kunnen ook activiteiten of materialen voor de hele klas betreffen.

Voorwaarden

De school kan hulp, advies en doorverwijzing laagdrempelig en proactief aanbieden. Het is van belang dat minimaal één teamlid inzicht heeft in welke voorzieningen er zijn voor leerlingen met financiële problemen, welke kosten ouders moeten maken en een actueel overzicht heeft van de mogelijkheden bij fondsen en subsidieverstrekkers om kwijtschelding aan te vragen.

Door het verschil in aanbod tussen gemeenten en door het verschil in inkomenseisen per regeling (tussen 100 en 130% van het sociaal minimum) binnen gemeenten is het niet eenvoudig voor scholen om overzicht van de actuele vergoedingsmogelijkheden te krijgen. Dat vraagt van gemeenten dat zij scholen jaarlijks voorzien van een helder overzicht van regelingen en fondsen. Het ontlast scholen bovendien als zij de aanvragen met/voor ouders mogen doen (zeker omdat in deze doelgroep veel gestreste, laaggeletterde en licht verstandelijk beperkte ouders zijn) en als ook aanvragen op klasniveau gedaan kunnen worden.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Op alle scholen is het raadzaam dat iemand op de hoogte is van de regelingen die de gemeente in het kader van het 'kindpakket' biedt aan gezinnen in armoede en ouders daarop kan wijzen.

Verantwoording

Deze informatie is gebaseerd op de ervaringen van brugfunctionarissen op basisscholen in de stad Groningen en de financiële coaches (administratief medewerkers van de school die ondersteuning bieden aan ouders met vragen en problemen rond financiën) van een vo-school in Veendam. Experts van fondsen hebben de tekst meegelezen.

Voorbeeldmateriaal

Zie **Functieprofiel Financiële coach** in het voorbeeldmateriaal op pagina 67.

'Wij krijgen regelmatig een kaartje: Onze zoon heeft zijn diploma gehaald. Dank voor alle hulp die we van jullie hebben gekregen om dat financieel mogelijk te maken.'

Een financiële coach van een vo-school in Veendam.

Materiële steun

Door wie
Zorgprofessionals

Voor wie
Leerlingen en ouders

Wat

Het bieden van laagdrempelige materiële steun aan leerlingen en ouders die geldzorgen hebben.

Waarom

Leerlingen kunnen niet leren op een lege maag, kunnen niet gymmen zonder gymschoenen en minder meedoen als zij minder speelgoed, kleding en boeken hebben, verzuimen van school als zij tijdens hun menstruatie geen maandverband beschikbaar hebben. Materiële ondersteuning vormt geen structurele oplossing voor armoede⁴⁰, maar biedt leerlingen en ouders wel met een tijdelijke oplossing voor heel basale behoeften (zie ook de werkwijze **Financiële steun**).

Hoe

Scholen ondersteunen leerlingen en ouders bij primaire zaken door bijvoorbeeld:

- *Ontbijt, en/of een lunch* aan te bieden aan leerlingen die dat van thuis niet meekrijgen door met behulp van vrijwillige ouderhulp elke ochtend boterhammen te smeren. Dit brood staat klaar op een plaats waar de leerlingen langskomen als zij de school binnen lopen en/of wordt uitgedeeld onder leerlingen die geen lunch hebben;
- *Fruit* aan te vragen bij het Europese programma 'schoolfruit en -groente' dat 20 weken per jaar drie porties fruit per leerling kan verzorgen. Erg prettig voor ouders voor wie fruit te duur is. Het aanbod gaat gepaard met een programma rond smaak- en voedseducatie (zie ook de werkwijze **Leefstijleducatie**);
- *Maandverband* gratis beschikbaar te hebben voor meisjes die dit vergeten zijn en/of niet kunnen betalen waarbij de meisjes zich vrij voelen hier gebruik van te maken en waarvoor een vrouwelijk teamlid (conciërge, secretaresse, intern begeleider, brugfunctionaris) aanspreekpunt is;
- Zorgen dat er een aantal *schoolfietsen* aanwezig zijn voor leerlingen die geen fiets hebben;
- *Eten te verdelen* dat over is na schoolfeesten onder ouders die dit nodig hebben.

Scholen faciliteren ouders om elkaar te helpen door bijvoorbeeld:

- Een weggeefkast in te richten voor dagelijkse spullen die ouders kunnen uitwisselen (kleding, gymspullen, speelgoed). Zet de kast op een plek die goed zichtbaar is, bij voorkeur op een ontmoetingspunt voor ouders in de school. Plaats op de weggeefkast een bordje met de naam en spelregels en communiceer dit ook via andere kanalen met ouders. Vraag ouders om als vrijwilliger de weggeefkast in de gaten te houden om te voorkomen dat de kast overvol raakt of dat er rommel in komt te staan en zorg dat een teamlid aanspreekpunt is voor deze ouders.

Om een stigmatiserend effect te voorkomen is het van belang duidelijk te maken dat alle ouders gebruik kunnen maken (geven en nemen) van de weggeefkast;

- Een zwerfboekenstation te starten in de school. Kinderen mogen boeken met de sticker 'neem me mee' lezen en laten ze daarna weer zwerven voor andere kinderen. Het **Nationaal Fonds Kinderhulp** verzorgt stickers, flyers en posters voor scholen en organisaties die een plank of kast hiervoor vrij maken.
- Momenten te creëren waarop ouders elkaar kunnen helpen met concrete diensten (bijvoorbeeld het repareren van fietsen).

Voorwaarden

Maak gebruik van bestaande structuren binnen de school (ouderraad, werkgroepen, ouderkamer en dergelijke). Blijf met ouders zoeken naar structurele oplossingen zodat zij hun primaire taken (bijvoorbeeld om hun kinderen van eten te voorzien) weer zelf kunnen vervullen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ook op scholen waar armoede minder voorkomt is het belangrijk alert te zijn op die leerlingen die zonder eten op school komen en te zorgen dat zij via school of een vrijwillige ouder brood ontvangen. Ook kan op deze scholen een weggeefkast geplaatst worden, al was het maar om duurzaam gebruik van materiaal te bevorderen. En op elke school is het prettig als er maandverband voor leerlingen beschikbaar is.

Verantwoording

Deze voorbeelden zijn verzameld op de expertmeetings in Rotterdam en Groningen en in het contact met scholen door het hele land. De tekst is meegelezen door een brugfunctionaris uit Groningen.

'De weggeefkast geeft bij ons een solidariteitsgevoel, we helpen elkaar. Vanochtend had ik nog een moeder met drie jonge kinderen die aangaf dat ze de weggeefkast zo fijn vindt. Ze haalt er regelmatig een leuke puzzel uit en kleren. Ook als je geld genoeg hebt, mag je best iets uit de kast meenemen. Die ouders leggen dan weer iets anders terug.'

Een brugfunctionaris van een basisschool in Groningen.

2.3 Stimuleren elke leerling krijgt kansen

Financiële educatie

Door wie

Leraren en externe partners

Voor wie

Leerlingen

Wat

Het bieden van financiële educatie door leraren en/of externen om leerlingen te leren met geld om te gaan en om armoede in de klas bespreekbaar te maken.

Waarom

Het leren (beter) om te gaan met geld legt de basis voor financiële zelfredzaamheid en preventie van schulden. Daarbij is het volgens het **Nibud** van belang dat leerlingen hun financiën in kaart leren brengen, vooruit leren kijken, verantwoord leren besteden en bewuste keuzes leren maken. Financiële educatie op school draagt bij aan de motivatie en vaardigheden van leerlingen om doordachte financiële beslissingen te nemen⁴¹ en aan het voorkomen van schulden als (jong)volwassene⁴². Deze preventie is van belang, omdat een grote groep jong volwassenen schulden heeft⁴³. Het bespreekbaar maken van armoede maakt leerlingen bewust van begrippen als rechtvaardigheid, kansgelijkheid en burgerschap.

Hoe

Voorbeelden van basale financiële educatie in de klas zijn:

- Leerlingen zelf schoolactiviteiten (feesten, reizen, maaltijden) laten budgetteren en dit met hen nabespreken;
- **De week van het geld** is een jaarlijks terugkerende week met lespakketten en docentenhandleidingen voor basis- en voortgezet onderwijs. De week is ontwikkeld vanuit het ministerie van Financiën. Zie ook **Wijzer in geldzaken**;
- **Spaarwijs** een met onderzoek onderbouwd interactief lesprogramma voor de onderbouw van het vmbo, waarbij leerlingen concrete spaaropdrachten krijgen en ouders worden betrokken;
- De doorlopende leerlijn **Eurowijs** met lesmateriaal, gastlessen en **spreekbeurtpakketten** om leerlingen in het basisonderwijs en onderbouw vo om te leren gaan met geld, ontwikkeld door de Volksbank;

Lesmateriaal, gastlessen (Cash quiz), **ondersteuning van leraren** en informatie voor jongeren vanuit het **Nibud**;

Voorbeelden van financiële educatie gericht op naderende financiële zelfstandigheid en preventie van schulden voor jongeren vanaf 16 jaar zijn:

- Het lespakket **Geldplan Bijna 18. Nu regelen!** bereidt leerlingen voor op financiële zelfstandigheid. Het pakket is ontwikkeld door het Nibud in een variant vmbo basis/kader en mbo 1 en een variant vmbo gl/tl, mbo 3 en 4 en havo/vwo;
- Het lesprogramma **MoneyWays** biedt een programma van drie lessen waarin peercoaches (rolmodellen van 18-26 jaar) geldzaken en financiële problematiek bespreekbaar maken in de klas. Thema's zijn schulden, opgroeien in armoede, verleidingen en groepsdruk. MoneyWays is ontwikkeld door het Nibud en Diversion en bestemd voor bovenbouw vmbo (en in sommige regio's ook voor havo/vwo) en de eerste twee leerjaren mbo;
- Het schuldpreventieproject **Hoe word je rijk** bestaat uit een lesprogramma en een website met voorlichtingsfilms voor jongeren en een lessenserie voor ouders. Het project is ontwikkeld door Money starts;
- De serious game **No credit? Game over!** waarin de leerling zich een weg moet banen door de stad in een poging de schulden van zijn personage af te lossen;
- **Mind your wallet** is een programma bedoeld om schulden bespreekbaar te maken met jongeren;
- Steun bij schulden kunnen jongeren krijgen bij informele **schuldprojecten** zoals Get a grip.

Voorbeelden van het bespreekbaar maken van armoede in de klas zijn:

- Het **Kinderen en Armoedespel** Een bordspel ontwikkeld door stichting Vonk waarbij kinderen uit groep 6, 7 en 8 ervaren hoe het is om weinig of juist veel geld te hebben;
- Lesmateriaal over kinderarmoede **Aan de slag met armoede** dat Young Crowds, in co-creatie met leerlingen heeft ontwikkeld voor groep 7 en 8 in het basisonderwijs;
- Een **spreekbeurtpakket** om armoede bespreekbaar te maken van Stichting Leergeld in Apeldoorn-Voorst.
- De lessenserie **Armoede. Doorbreek de cirkel** voor groep 7 en 8, ontwikkeld door de afdeling educatie van de Bibliotheek aan de Vliet;
- De **lessenserie Armoede** van Jouw stad in de klas, geschikt voor 10 tot 14 jarigen.

Voorwaarden

De kans dat programma's voor financiële educatie effectief zijn, is groter als leerlingen ervaringen opdoen met (de gevolgen van) hun financiële beslissingen. Doen is daarbij belangrijker dan kennisontwikkeling. Dit kan in praktische, alledaagse opdrachten, met hulp van animaties en in simulaties waarin leerlingen actief participeren en de transfer naar hun dagelijkse leven kunnen maken ⁴⁴. Het betrekken van ouders bij deze opdrachten draagt bij. Het programma **Spaarwijs**, is volgens de benoemde aspecten opgebouwd.

Om te voorkomen dat leerlingen zich ongemakkelijk voelen bij programma's die armoede in de klas bespreekbaar maken, is van belang dat er een veilige sfeer is en dat de leraar goed weet welke leerlingen in armoede verkeren.

'In onze kooklessen hebben wij leerlingen een klein bedrag meegegeven om een gezonde lunch van te kopen. Zij sprongen daar zeer creatief mee om en elk groepje kwam met gezond eten terug'.

Een directeur van een basisschool in Rotterdam.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Het is van belang dat alle leerlingen doordachte financiële beslissingen leren nemen en nadenken over geld, rechtvaardigheid en burgerschap.

Verantwoording

De genoemde voorbeelden zijn afkomstig van een internetsearch. De tekst is meegelezen door experts van het Nibud, Stichting de Vonk en Bibliotheek aan de Vliet.

Leefstijleducatie

Door wie
Directie en externe
partners

Voor wie
Leerlingen

Wat

Scholen stimuleren kinderen en gezinnen om een gezondere leefstijl aan te nemen (meer bewegen, gezonder eten). Samen met professionals van externe organisaties bieden scholen een stimulerende omgeving (gezonde lunches, beweegfaciliteiten) en voedsel- en leefstijleducatie (bij voorkeur ook aan ouders).

Waarom

Kinderen die in armoede leven zijn gemiddeld minder gezond dan andere kinderen. Gemiddeld eten zij ongezonder, bewegen zij minder en hebben zij meer stress. Een ongezonde leefstijl kan een negatieve invloed hebben op het leren en de schoolprestaties van leerlingen en voor gezondheidsproblemen zorgen nu en op latere leeftijd⁴⁵. Smaaklessen blijken leerlingen te helpen bij het ontwikkelen van een verantwoord eetpatroon⁴⁶. Aandacht voor beweging is ook belangrijk, maar blijkt vooral effectief in combinatie met (aandacht voor) gezonde voeding⁴⁷.

Hoe

Door leerlingen een gezonde omgeving te bieden:

- Bied een gezonde lunch aan, in schoolmaaltijden en gezonde schoolkantine;
- Zorg voor mogelijkheden om makkelijk water te kunnen drinken;
- Creëer een rookvrij **schoolplein** met veel mogelijkheden om te bewegen.

Door leerlingen een gezonde leefstijl aan te leren:

- Bied voedseducatie aan in kook- en smaaklessen;
- Laat leerlingen in opdrachten ervaren hoe zij van weinig geld gezond kunnen eten;
- Leg met leerlingen een schoolmoestuin aan en geef tuinlessen;
- Besteed aandacht aan het drinken van water en het belang van bewegen (**Jongeren op gezond gewicht**);
- Bied sportieve activiteiten aan en integreer beweging in de les (energizers);
- Geef het goede voorbeeld door als team gezond te eten, te sporten en niet te roken.

Door ouders hierin te betrekken:

- Betrek ouders bij gezonde leefstijlactiviteiten, bijvoorbeeld bij het bereiden en uitserveren van gezonde lunches;
- Geef leerlingen recepten en zelfgemaakte gerechten mee naar huis waardoor ook ouders in aanraking komen met andere gerechten dan zij gewend zijn;
- Bedenk met de leerlingen beweeg-challenges die zij met hun ouders thuis kunnen doen (wie kan het langste op één been staan of een bal in de lucht houden?);
- Laat kinderen hun sportieve en kookvaardigheden aan ouders demonstreren;
- Bespreek in voortgangsgesprekken welke activiteiten de leerling leuk vindt (dans, sport, touwtje springen, tuinieren) en hoe deze activiteiten nog meer in het dagelijkse leven geïntegreerd kunnen worden.

Voorwaarden

Leefstijleducatie vraagt om een planmatige en structurele aanpak. Overweeg om aan te sluiten bij projecten zoals de '**Gezonde school**', waar scholen zich op verschillende thema's (voeding, bewegen en sport, roken en alcohol) kunnen profileren met een vignet. De school krijgt advies en ondersteuning van een Gezonde School-adviseur van de GGD.

Scholen met kwetsbare leerlingen krijgen voorrang bij het toekennen van middelen (€ 3.000,-) om te werken aan een gezonde leefstijl.

Omdat leefstijl een primaire taak van ouders is, is het van belang hierin met ouders op te trekken. Om de organisatorische belasting te verlichten, kunnen scholen daarnaast samenwerken met wijkorganisaties en mbo-opleidingen. Ook ouders kunnen meewerken in het bereiden en uitserveren van maaltijden of het onderhouden van schooltuinen. De structurele bekostiging van maaltijden is niet eenvoudig, maar kan gerealiseerd worden uit gelden voor verlengde leertijd, met aanvullingen van fondsen.

*'Ik probeer ook steeds meer groenten klaar te maken.
We proberen thuis nu ook een beetje anders te koken'.*

Een moeder van een basisschool in Rotterdam.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Een gezonde leefstijl is belangrijk voor alle leerlingen.

Verantwoording

1178 basisscholen en 336 vo-scholen in Nederland zijn een gezonde school (2019). De meeste scholen richten zich op de thema's bewegen en sport, welbevinden en voeding. Een gezonde lunch wordt bijvoorbeeld aangeboden op **Gezonde basisscholen van de toekomst** in Limburg vanuit Movare⁴⁸ en in Rotterdam vanuit **Stichting Voedseeducatie010**, dat is gebaseerd op de aanpak fysieke integriteit⁴⁹. Experts vanuit de Gezonde School en Voedseeducatie010 hebben meegelezen met deze werkwijze.

Veerkracht vergroten

Door wie

Leraren en zorg-professionals

Voor wie

Leerlingen

Wat

Het vergroten van de veerkracht van leerlingen en bijdragen aan een andere schoolcultuur.

Waarom

Leerlingen die in armoede opgroeien ervaren vaak uitsluiting en stress door bijvoorbeeld zorgen thuis. Door stress staat de ontwikkeling van (executieve) functies als impulsbeheersing, emotieregulatie, besluitvorming, werkgeheugen en mentale flexibiliteit bij kinderen onder druk⁵⁰. Het bevorderen van het welbevinden en de veerkracht van leerlingen binnen een positief pedagogisch klimaat vergroot het zelfvertrouwen, het welbevinden, de betrokkenheid bij de school en de leerprestaties van leerlingen. Doordat er grote verschillen kunnen zijn tussen de leefwerelden (school, straat en thuis) bij leerlingen die in armoede opgroeien, kunnen zij conflicterende boodschappen meekrijgen⁵¹. Dit maakt het voor leerlingen lastig om op school functioneel gedrag te laten zien en tot leren te komen.

Hoe

In de Nederlandse onderwijspraktijk zijn enkele integrale en schoolbrede aanpakken in opkomst die zich richten op het vergroten van veerkracht van leerlingen, zoals:

- **Leer & Veerkracht** is gebaseerd op de positieve psychologie en zet in op verbetering van de emotieregulatie, kennis van het brein, optimisme, veerkracht, kwaliteiten, empathie, communicatieve vaardigheden, dankbaarheid en aandachtstraining. Als leerlingen stress leren herkennen en reguleren ontwikkelen zij de veerkracht om met stress en tegenslagen om te gaan en een positief zelfbeeld. Het betreft een aanpak voor po, waarin wordt samengewerkt met ouders.
- Verschillende al bekendere **programma's** (voor po en vo) richten zich op het bevorderen van veerkracht, sociale competenties en welbevinden van leerlingen (denk bijvoorbeeld aan Positive Behaviour Support, Rots- en water en Levensvaardigheden) sluiten aan bij Leer-& Veerkracht.
- Een mismatch tussen de sociale codes van de leefwerelden waarin leerlingen zich bevinden (thuis, op school, in de peergroep) kan leiden tot frustratie en een gevoel van uitsluiting bij leerlingen. **De Transformatieve School** is een professionaliserings- en cultuurveranderingsprogramma waarin leraren (individueel en in teamverband) onderzoeken hoe zij leerlingen effectiever kunnen laten switchen tussen hun leefwerelden en hoe zij de veerkracht en het geloof in het eigen kunnen van leerlingen kunnen versterken. De Transformatieve School is een aanpak voor po, vo en mbo (in de grootstedelijke context).

Voorwaarden

Programma's voor het versterken van de veerkracht van leerlingen zijn het meest effectief als zij integraal en door de hele schooltijd heen worden aangeboden en als leraren getraind en ouders en leerlingen ondersteund worden⁵².

'Onze school staat in een wijk waar veel problemen spelen. Doordat wij met Leer- & Veerkracht werken, ervaren wij dat wij nu meer kunnen doen dan pleisters plakken: we helpen kinderen de veerkracht te ontwikkelen om met de problemen die zij tegenkomen om te gaan. We geven hen nu niet alleen meer vis, maar we leren hen om te vissen'.

Een directeur van een basisschool in Rotterdam.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Hoewel inzetten van de genoemde programma's om veerkracht te vergroten voor alle leerlingen wenselijk is, is het meest urgent voor leerlingen die in moeilijke omstandigheden opgroeien.

Verantwoording

Het Leer- en Veerkrachttraject wordt gevolgd met onderzoek. Op een deelnemende school blijkt uit het leerlingvolgsysteem dat de veerkracht en het welbevinden van kinderen is toegenomen. Uit de registratie van de kindercounselor blijkt dat zich minder kinderen melden met problemen in de regulatie van hun emoties, waardoor de kindercounselor steeds preventiever kan werken.

Bij de Transformatieve school is het onderzoek in het mbo gerapporteerd⁵³.

De resultaten uit het vo volgen nog.

'De sfeer op onze school is nu gemoedelijk, de kinderen hebben het leuk met elkaar en komen aan leren toe. Dat is wel eens anders geweest. De mismatch tussen de leefwerelden op straat, op school en thuis was bij ons heel duidelijk aanwezig. Daardoor konden docenten vaak niet meer effectief lesgeven.

Een directeur van een vo-school in Amsterdam.

Wereld vergroten

Door wie

Directie en externe partners

Voor wie

Leerlingen

Wat

Educatieve activiteiten die buiten het reguliere onderwijsprogramma worden aangeboden om de talenten van leerlingen en hun kansen voor de toekomst te vergroten.

Waarom

Kinderen en jongeren uit gezinnen met weinig financiële middelen participeren minder in sport-, culturele en andere activiteiten en maken minder recreatieve en culturele uitstapjes dan leeftijdsgenootjes⁵⁴. Deze leerlingen lopen het risico in een kleinere wereld op te groeien. Kinderen en jongeren uit gezinnen met laagopgeleide ouders, gezinnen waar minder zicht is op het onderwijssysteem en arbeidsmarkt en gezinnen waar door stress minder aandacht is, lopen het risico minder steun te krijgen van hun ouders bij leren en schoolloopbaanontwikkeling⁵⁵. Door de kosten is ondersteunend onderwijs (huiswerkbegeleiding, bijles) bovendien toegankelijker voor kinderen en jongeren met rijke ouders dan voor kinderen die in armoede opgroeien⁵⁶.

Hoe

Scholen bieden samen met externe partners (sport-, cultuur- of welzijnsorganisaties) activiteiten aan in de (verlengde) leertijd, in weekend- en/of vakantiescholen (bv IMC weekendschool). Het extra aanbod van de school of externe partner is gericht op:

- Het participeren van de leerling in sport- en culturele activiteiten in de verlengde schooldag of dagprogrammering (bijvoorbeeld museumbezoek, deelname aan een sportclinic, wijk sportvereniging of **leerorkest**);
- Het ondersteunen van de leerling bij het realiseren van de leerdoelen uit het reguliere onderwijsprogramma (huiswerkbegeleiding, bijles, examentraining, mentoring, taalstimulering). Zo biedt een vo-school (t)huiswerkvrij onderwijs door dagelijks door de mentor begeleide huiswerkuren op te nemen in het programma;
- Het verrijken van het reguliere onderwijsprogramma voor de leerling met leer- en ontwikkeldoelen gerelateerd aan de **schoolloopbaanontwikkeling** van de leerling (leerlingen verkennen hun eigen kwaliteiten en motieven en beroepen en opleidingsmogelijkheden).

Voorwaarden

Extra aanbod is:

- Effectiever als er in het reguliere curriculum aandacht is (op school en met ouders) voor de keuzes die leerlingen maken en de ervaringen die zij daarbij opdoen.
- Meer geïntegreerd als samengewerkt wordt met andere instellingen (kinderopvang, sportclubs, muziekverenigingen, buurtcentra) in een wijk of dorp.

Steun (ook financieel) vanuit de gemeente is onontbeerlijk. Hogescholen kunnen studentinzet realiseren voor huiswerkbegeleiding en **mentoring**.

Kinderen in deze buurt zien alleen op tv een museum, dans of muziek. Als je op jonge leeftijd niet in aanraking komt met wat er in de wereld te koop is, zoek je het later niet snel op. Daarom halen wij de wereld de school in en bieden onze leerlingen workshops muziek, techniek, dans, toneel, handwerken en gaan naar musea. De kinderen vinden het geweldig.

Een directeur van een basisschool uit Groningen.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Het vanuit school organiseren van extra aanbod heeft vooral op scholen met veel achterstandsleerlingen een toegevoegde waarde voor de brede ontwikkeling van leerlingen⁵⁷. Andere scholen kunnen bij fondsen financiële ondersteuning aanvragen voor onderwijsondersteuning en/of sportieve en culturele activiteiten (zie werkwijze **Financiële steun**).

Verantwoording

Deze tekst is gebaseerd op de praktijk in Groningen en Rotterdam met verlengde schooldag, dagprogrammering, loopbaanondersteuning- en begeleiding en ondersteunend onderwijs. Experts op het terrein van aanvullend onderwijs⁵⁸ hebben deze tekst meegelezen.

Ouders versterken

Door wie
Zorgprofessionals en
externe partners

Voor wie
Ouders

Wat

De school investeert in activiteiten die bijdragen aan de ontwikkeling van ouders en hun participatie in de samenleving.

Waarom

Ouders die goed in hun vel zitten zijn beter in staat om hun kinderen op te voeden en te ondersteunen. Participatie in opleiding of (vrijwilligers-)werk draagt bij aan de gezondheid, het sociale netwerk en zelfbeeld van ouders⁵⁹. Ouders die in armoede leven participeren over het algemeen minder in de samenleving. Het streven is dat ouders werk hebben dat voldoende betaalt om uit de armoede te blijven of te komen. Daar kan ook financiële educatie aan ouders bijdragen. Als betaald werk (nog) niet mogelijk is, draagt ook het volgen van een opleiding of het verrichten van vrijwilligerswerk bij aan structuur in het leven, meer contact met andere mensen, de zelfredzaamheid, de eigenwaarde en het welbevinden van ouders⁶⁰. Ouders die bezig zijn met leren en werk brengen een cultuur van leren in het gezin en zijn goede rolmodellen voor hun kinderen⁶¹. Activering van ouders om zich te ontwikkelen en (vrijwilligers-)werk te zoeken, is daarom ook investeren in kinderen.

Hoe

Voor sommige ouders is de weg naar betaald werk lang en moet deze zorgvuldig opgebouwd worden. Leraren kunnen laagdrempelig beginnen door niet altijd dezelfde ouders mee te vragen naar excursies, maar vooral ook oog te hebben voor ouders die anders niet op deze plekken komen. Daarnaast kan de school aan de weg naar ontwikkeling en werk bijdragen door het aanbieden van:

- Laagdrempelige koffie-ochtenden waarin ouders ervaringen uitwisselen en brugfunctionarissen ouders motiveren om te participeren in oudercursussen en/of vrijwilligerswerk in de school;
- Oudercursussen en workshops om de taal-, computer en opvoedingsvaardigheden te versterken en over het omgaan met geld en geldzorgen (bijvoorbeeld workshop **Ik krijg nooit wat** van het Nibud of (tegen een vergoeding) de cursus **Krachtige ouders, krachtige kinderen**. Of benut hierbij lokale organisaties, zoals de schuldhulpverlening;
- Informatie over en toeleiding naar cursussen buiten school of naar een formele opleiding.
- Mogelijkheden om te participeren in vrijwilligerswerk op school (bij de overblijf en naschoolse activiteiten met kinderen, het verzorgen van schoolmaaltijden). De school kan ouders die een uitkering hebben hiervoor een vrijwilligersvergoeding bieden (in 2019 maximaal €170,- per maand);
- Een spreekuur op school of in de buurt van waaruit ouders worden toegeleid naar gesubsidieerd werk, een werkervaringsplek of structurele baan.

Scholen met weinig leerlingen in armoede

Ouders in armoede ervaren de drempel naar school als extra hoog wanneer er weinig andere gezinnen in armoede leven. Als armoede weinig voorkomt zijn scholen meestal weinig alert op signalen bij leerlingen en ouders. Het is goed als leraren op scholen met weinig armoede hier extra op letten en juist bij deze gezinnen extra zorgvuldig en uitnodigend zijn in betrekken van deze ouders bij activiteiten op school.

Voorwaarden

Het is verstandig om samen te werken met organisaties uit de buurt die een goed inzicht hebben in de mogelijkheden voor opleiding en (vrijwilligers-)werk. Bij het aanbieden van workshops en oudercursussen is van belang te voorzien in kinderopvang.

Verantwoording

De genoemde voorbeelden komen van basisscholen in respectievelijk Delft, Groningen en Rotterdam. De betreffende scholen kunnen succesvolle voorbeelden noemen van ouders die hierdoor meer zijn gaan participeren, tot structurele betaalde banen aan toe. De brugfunctionaris van een basisschool in Delft heeft deze tekst meegelezen.

‘Werkse is een organisatie die mensen vanuit de bijstand helpt om een geschikte participatiebaan of werkervaringsplek te vinden. Twee keer per jaar geven zij informatie in onze ouderkamer’.

Een brugfunctionaris op een basisschool in Delft.

2.4 Succesfactoren

Scholen kunnen de kwaliteit van de werkwijzen voor het omgaan met armoede die zij willen aanpassen en ontwikkelen checken met behulp van een tiental succesfactoren.

Succesfactoren voor beter samenwerken met leerlingen en ouders in armoede (naar Lusse, 2013)⁶²

Succesfactoren voor het signaleren van armoede	
1	De werkwijze draagt er aan bij dat leerlingen en ouders zich welkom voelen en gezien weten.
2	De werkwijze draagt bij aan het vroegtijdig opbouwen van een vertrouwensrelatie met leerlingen en ouders.
3	De werkwijze richt zich op alle leerlingen en ouders. Zo worden geen leerlingen in armoede over het hoofd gezien en wordt stigmatisering voorkomen.
Succesfactoren voor het bieden van steun bij armoede	
4	De werkwijze legt de regie in het vinden van oplossingen zoveel mogelijk bij leerlingen en ouders, rekening houdend met een door stress verminderd overzicht en daadkracht.
5	De werkwijze stimuleert een respectvolle dialog tussen school en leerlingen en ouders over de manier waarop het gezin ondersteund kan worden.
6	De werkwijze faciliteert een positief gesprek tussen leerlingen en ouders thuis over wat nodig is om optimaal mee te kunnen doen in de samenleving.
7	De werkwijze draagt bij aan aandacht voor en versterken van wat er goed gaat bij leerlingen en ouders.
Succesfactoren voor het doorbreken van de cirkel van armoede	
8	De werkwijze is gericht op de toekomstkansen van leerlingen.
9	De werkwijze is gericht op het benoemen van ontwikkelpunten van de leerling en de steun die de leerling daarbij wenst van ouders en school.
10	De werkwijze maakt teleurstellingen bespreekbaar en draagt bij aan het ombuigen naar een nieuw perspectief .

Voorbeeldmateriaal

Gespreksleidraad kennismakingsgesprek

Inleiding

Welkom en waarom dit gesprek: kennismaken en afspreken hoe we samen gaan werken om de leerling te ondersteunen en contact houden. Zijn er speciale onderwerpen waar we het over moeten hebben? Overhandigen flyer vergoeding schoolkosten.

Leerling

Kern

Wat ben jij voor kind?

Wat vind jij leuk om te doen? Waar ben je trots op, waar ben je goed in (op school en in vrije tijd)?

Hoe ben je gestart in de klas?

Hoe gaat het met je in de klas (sociaal, kennis, zelfstandigheid etc.)? Hoe ging het in je vorige jaar? Wat heb je nodig om er een goed schooljaar van te maken?

Waarom ga je werken dit jaar?

Waar wil je nog beter in worden of waar wil je dit jaar extra aan gaan werken? Hoe kunnen we (ik/je ouders) jou daarbij helpen?

Bijzonderheden dit schooljaar

Toelichting eventuele excursies, reisjes en andere bijzondere activiteiten. Heb je daar zin in?

Hoe gaan we samenwerken

Wat verwacht je van mij als leraar? Zijn er dingen die ik moet weten om jou goed te kunnen begeleiden?

Ouder

Hoe vindt u dat? (Hoe) steunt u dat? Waar bent u trots op?

Gaat het goed met uw kind in deze klas/ hier op school? Wat merkt u daar thuis van? Is er iets nodig?

Wat vindt u van deze plannen? Welke hulp kunt u daarbij bieden? Zijn er zorgen bij u thuis die het leren van uw kind dit jaar in de weg kunnen zitten?

Zijn er belemmeringen voor uw kind om deel te kunnen nemen aan deze activiteiten? Bijv. gezondheid, moeilijk op reis kunnen, eng vinden, sociaal, financieel? Maak eenvoudige, praktische afspraken om te zorgen dat de leerling met alles mee kan doen.

Wat verwacht u van mij als leraar? Zijn er dingen die ik van u moet weten of die u van mij moet weten?

Afronding

Samenvatten gesprek en afspraken die gemaakt zijn. Zijn er nog andere punten? Hoe houden we contact?

Voorbeeld checklist oudercontact

Deze ouder		Achtergrond gezin							Met deze ouder	
naam leerling	was aanwezig bij startgesprek	neemt makkelijk contact met mij op	neem ik makkelijk contact op	Gezinssamenstelling, bijzonderheden thuis	Opleidingsniveau ouders	Thuis taal	Werk uitkering	Signalen armoede kind ¹	Signalen armoede ouder/situatie ²	
Abdul	vader en moeder	goed ³	goed	vader/moeder/ 2 broertjes/1 zus	V: hbo M: hbo	Turks/ Nederlands	V: leraar M: diëtiste			
Lisa	nee	nee	kan beter	moeder	M: mbo V: onbekend	Nederlands	M: horeca V: onbekend	Geen lid vereniging	Klein netwerk	
Sharon	moeder	kan beter	op de goede weg	vader/moeder, broertje met handicap	V: mbo M: havo	Nederlands	V: buschauffeur M: huisvrouw			
Jacob	moeder en zus	etc.				Pools				
etc.										

1 Zie signalenlijst armoede op school

2 Zie signalenlijst armoede op school

3 Vul in welke score u hiervoor geeft: 1 = nee, 2 = kan beter, 3 = op de goede weg, 4 = goed

Signaleringslijst armoede op school¹

Armoede is lastig te signaleren. Hoewel verschillende signalen kunnen wijzen op armoede, kunnen ook heel andere redenen aan de gedragingen ten grondslag liggen, terwijl armoede soms niet zichtbaar is omdat gezinnen veel offers brengen om hun kind geen uitzondering te laten zijn.

Signalen bij leerlingen

Leerlingen die in armoede leven kunnen:

een slechte persoonlijke verzorging hebben

- vaak dezelfde, kapotte, slecht passende of niet seizoen adequate kleding
- geen sportkleding of winterjas hebben of doorschieten in dure aanschaf
- zonder ontbijt, fruit en/of lunch of met ongezonde snacks naar school komen
- een onverzorgd uiterlijk en gebit hebben, overgewicht, onfrisse lichaamsgeur

gedrags- en ontwikkelingsproblemen hebben

- concentratieproblemen hebben, chaotisch, paniekerig en/of gespannen zijn
- een leer- of ontwikkelingsachterstand hebben of huiswerk niet maken
- geregeld hoofdpijn hebben en/of een vermoeide indruk maken
- een stille of teruggetrokken houding of juist een kort lontje hebben
- een laag zelfbeeld, minderwaardigheids- of schaamtegevoelens hebben of faalangstig zijn
- alcohol en/of drugs gebruiken
- zorgmijndend zijn

beperkt participeren

- vaak afwezig zijn, te laat komen, spijbelen, niet deelnemen aan excursies of activiteiten
- afwezig zijn op eigen verjaardag of feestjes en/of weinig vrienden mee naar huis nemen
- geen lid zijn van verenigingen, nooit op vakantie gaan, geen zwemdiploma hebben
- over onvoldoende leermiddelen beschikken om huiswerk te maken (computer of internet)
- gepest worden en/of in sociaal isolement verkeren
- geen andere volwassenen dan de ouders in de naaste omgeving hebben

Signalen bij ouders

Ouders die in armoede leven kunnen:

- werkloos zijn, te weinig opdrachten of slecht betalende baan/banen hebben
- de Nederlandse taal slecht beheersen, laaggeletterdheid of licht verstandelijk beperkt zijn
- een laag zelfbeeld en/of minderwaardigheidsgevoelens hebben
- weinig contact met school onderhouden, nota's niet betalen
- weinig structuur en stabiliteit in het gezin, veel veranderingen in de leefsituatie hebben
- klein sociaal netwerk hebben
- taken doorschuiven naar hun kind (contact met school, administratieve en opvoedingstaken)
- weinig (positieve) aandacht voor het kind hebben, verwaarlozing of hardhandig opvoeden
- stress, spanning hebben, niet verder vooruit kijken dan de dag van morgen

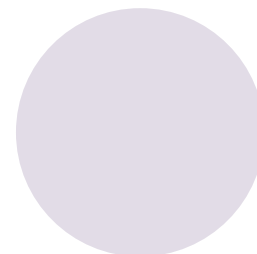
Risicomomenten en -situaties

- scheiding, overlijden, langdurige ziekte, detentie
- ontslag, faillissement, onzekerheid over eigen toekomstperspectief
- stapeling van meerdere problemen, onrust en instabiliteit in gezin
- onveiligheid in de buurt

- 4 Deze signaallijst is gebaseerd op: Sociaal Wijkteam Zwolle: waaier financiële krapte/ NJI: Beschermende en risicofactoren/ de Kern: signalenkaart armoede/ de Vonk: signalenkaart armoede / Kinderombudsman (2017), bijlage 14 omgevingsvoorwaarden.

Jaarplanning warme overdracht po-vo

Fase overgang po-vo	Schoolkosten PO	Oriëntatie VO	Inschrijving VO	Voorbreiding VO	Start VO	Landen VO
Basisonderwijs, groep 8						
Activiteit zorg-professional	Sep-Nov	Dec-Feb	Maart-April	Mei-Juli	Sep-Okt	Nov-Dec
	Aanvragen regelingen schoolkosten.	Meegaan naar open dagen, voorlichting VO.	Ouders begeleiden bij inschrijving VO, (en nieuwe inschrijving in geval van afwijzing).	Voorlichting vergoedingen kosten en materialen in VO (schoolkosten, aanschaf laptop/fiets/ rugtas; coaching, huiswerkbegeleiding).	Opvragen kostenoverzicht VO. Aanvragen regelingen schoolkosten (incl. schoolreis).	Leerlingen en ouders vragen hoe het gaat in VO.
				Met de leerling de route naar het VO fietsen.	Meegaan naar kennismakingsgesprek.	

Voorbeeld flyer steun bij geldzorgen (voor ouders)

Is het betalen van schoolkosten lastig?

We helpen u graag

Als u een inkomen heeft rond het sociaal minimum:

- Kunt u kwijtschelding krijgen voor de **ouderbijdrage** en de **huur van het kluisje**.
- Kunt u een vergoeding aanvragen voor de **overige schoolkosten** (waaronder bijdrage voor de schoolreis en de excursie).
- Kunt u bij ons terecht om u te helpen een vergoeding aan te vragen voor bijvoorbeeld een fiets, laptop en contributie voor een sportclub, muziek, ballet of toneellessen.

Neem contact op met mevrouw Daalder (schoolmaatschappelijk werker):

✉ m.daalder@voschool.nl
telefoon 111-1234567

Voorbeeld flyer steun bij geldzorgen (voor leraren)

Ondersteuning voor ouders met geldzorgen

Als ouders een inkomen hebben op het sociaal minimum of iets daarboven kunnen zij financiële ondersteuning krijgen, zodat hun kind aan alle onderwijsactiviteiten deel kan nemen. Hieronder staan de ondersteuningsmogelijkheden en collega's die daarbij kunnen helpen op een rij.

Aanspreekpunten

De ouders krijgen een flyer waarin Hans Brug, in zijn rol als brugfunctionaris, als algemeen aanspreekpunt genoemd is. Ouders kunnen hem per mail bereiken [emailadres] of via het algemene nummer van de school [telefoonnummer]. Elke donderdag van 9 tot 10 uur verzorgt Hans een inloopsprekkuur voor ouders. Ans Daalder in haar rol als schoolmaatschappelijk werker, is een aanspreekpunt voor leerlingen en ouders bij financiële zorgen in bredere zin en bij andere zorgen. Ouders kunnen haar bereiken via [telefoonnummer en emailadres].

Schoolkosten

Ouders kunnen voor kwijtschelding van de ouderbijdrage en de huur van het kluisje terecht bij Hans Brug [emailadres].

Excursies, schoolreisjes en materiaal

Ouders die in aanmerking willen komen voor vergoeding van schoolreisjes en excursies kunnen terecht bij Ans Daalder [emailadres]. Er zijn ook mogelijkheden voor ouders om een laptop, fiets of geld voor boeken aan te vragen.

Sport, muziek en andere activiteiten

Ouders die de sport of dans- of muzieklessen voor hun kind niet kunnen betalen kunnen een beroep doen op het Jeugdsportfonds en Jeugdcultuurfonds. Ondersteuning hierbij kunnen zij krijgen van onze sportleraar Mohammed Aiden [telefoonnummer en emailadres].

Functieprofiel Financiële coach

Takenpakket

- Informatie verstrekken aan ouders (bijvoorbeeld door middel van een flyer: zie werkwijze **Ouders informeren**) over de schoolkosten en over de hulp die de financiële coach daarbij kan bieden. Vragen beantwoorden van ouders. Indien nodig, hulp aanbieden.
- Contact opnemen met ouders die facturen voor schoolreizen en dergelijke niet betalen en een oplossing zoeken (gespreid betalen, vergoeding aanvragen) en hen zo nodig in contact brengen met fondsen voor andere kosten.
- Subsidies en regelingen (en de voorwaarden die gelden) kennen en bijhouden (sociale kaart) en ouders naar de juiste regelingen begeleiden.
- Afstemmen met de gemeente en/of stichtingen in de omgeving over de vergoedingen van schoolbenodigdheden als een Ipad, tablet, laptop.
- Ouders doorverwijzen naar zorgprofessionals in de school bij complexere financiële problematiek.

Positionering

Administratieve medewerkers, conciërges en brugfunctionarissen die werkzaam zijn in de school en kennis hebben van financiële administratie kunnen deze functie uitvoeren. Een directielid en/of zorgprofessional stuurt de financiële coaches aan en draagt zorg voor de benodigde scholing.

Functieomvang

Afhankelijk van het leerlingaantal en de mate van armoede onder de leerlingpopulatie.

Bronnen

- 1 CBS (2019). *Armoede & sociale uitsluiting*. Den Haag: CBS.
- 2 Kinderombudsman (2017). *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*. Den Haag: Kinderombudsman.
- 3 Duo (2019). *Rapportage Armoede onder leerlingen in het basisonderwijs*. Utrecht: Duo; Palm, I. & van Helden, W. (2019). Een gelijke start. Een onderzoek naar kinderen in armoede onder 21 basisscholen in Delfshaven. Rotterdam: werkgroep kinderen en armoede van het armoedeplatform Delfshaven.
- 4 Lusse, M. (2019). *School en thuis. Succesfactoren voor het verbinden van twee leefwerelden*. Huizen: uitgeverij Pica.
- 5 SCP (2018). *Armoede in kaart 2018*: <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaat2018/waar-ligt-de-armoedegrens/>
- 6 Sociaal Economische Raad (2017). *Opgroeien zonder armoede*. Advies 17/3. Den Haag: SER.
- 7 SCP (2019). *Als werk weinig opbrengt*. Den Haag: SCP.
- 8 CBS (2019).
- 9 SER (2017).
- 10 Christoffel I., Baaij P., Bijlsma I. & Levels M. (2016). *Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede*. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- 11 Geuns, R. van & Madern, T. E. (2018). Armoede, schulden en financieel gedrag. In R. Van Geuns, L. Desain, & R. van der Weijden (Reds.), *Hulp Bij Armoede: Bouwstenen Voor Effectieve Hulpverlening Bij Armoede En Schulden* (pp. 4–22). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- 12 Payne, R. (2005). *A framework for understanding poverty. Fourth revised edition*. Highlands: aha!Process.
- 13 Hoff, S. (2017). *Armoede onder kinderen – een probleemschets*. Den Haag: SCP.
- 14 Jungman, N. & Madern, T. (2017). *Basisboek aanpak schulden*. Groningen/Utrecht: Noordhoff.
- 15 Hoff, S. (2017); Kinderombudsman (2017); SER (2017).
- 16 Madern, T. & van der Werf, M. (2015). *Omgaan met schaarste*. Utrecht: Nibud; Mullainathan, S., & Shafir, E. (2014). *Schaarste: Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Amsterdam: Maven Publishing.
- 17 Kalthoff, H. (2018). *Opgroeien en opvoeden in armoede*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- 18 Verwey-Jonker Instituut (2018). *Werkt de aanpak van kindermishandeling en partnergeweld?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- 19 Kinderombudsman (2017).
- 20 idem
- 21 ABN AMRO foundation (2018). *Factsheet Armoede in de klas*.
- 22 Op den Kamp, H., Van Gyes, G. & Desmedt, E. (2007). *Beroepsprofiel brugfiguur in het basisonderwijs*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- 23 Sarti, A. (2017). *Child participation in a context of poverty in a wealthy western nation*. Amsterdam: Vrije universiteit.
- 24 Lusse, M. (2013). *Een kwestie van vertrouwen. Een ontwerpgericht onderzoek naar het verbeteren van het contact met ouders in het 'grootstedelijke' vmbo als bijdrage aan preventie van schooluitval*. Rotterdam: Rotterdam University Press.
- 25 Gay, G. (2002). Preparing for culturally responsive teaching. *Journal of Teacher Education*, 53(2), 106-116.
- 26 El Hadioui, I. (2015). *Hoe de straat de school binnendringt. Overlast gevend gedrag van Marokkaans-Nederlandse jongeren en de invloed ervan op school*. Amsterdam: van Gennep; Lusse, M. (2019).
- 27 Aronson, B. & Laughter, J. (2015). The theory and practice of culturally relevant education: a synthesis of research across content areas. *Review of Educational Research*, 86(1), 163-206.

- 28 Zie 14 omgevingsvoorwaarden in bijlage Kinderombudsman (2017).
- 29 Van der Pluijm, M. (2019). *Thuis in Taal. Zeven stappen voor leraren om samen met alle ouders een taalrijke omgeving te bieden aan jonge kinderen*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam. <https://www.yumpu.com/nl/document/read/62838809/thuis-in-taal-in-7-stappen>
- 30 Luby, J.L. (2015). Poverty's Most Insidious Damage: The Developing Brain. *JAMA Pediatrics*; Evans, G.W. & Pilyoung, K. (2013). Childhood Poverty, Chronic Stress, Self-Regulation, and Coping. *Child Development Perspectives* 7(1), 43-48.; Mullainathan, S., & Shafir, E. (2014).
- 31 Kinderombudsman (2017). Plantinga, A. (2019). *Poor Psychology: Poverty, Shame, and Decision Making*. Tilburg: Universiteit Tilburg.
- 32 <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Kindermishandeling/Zorgen-bespreken>
- 33 Zie animatie Stichting de Vonk <https://de-vonk.nu/professionals/voor-scholen-en-zorgteams>
- 34 Allen, J. & Meng, C. (2010). Voortijdige schoolverlaters: Aanleiding en gevolgen. ROA-R-2010;9. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt; Oberon (2008). *De belevingswereld van Voortijdig Schoolverlaters. Een onderzoeksrapportage*. Oberon: Utrecht.
- 35 Tempelman, C. Houkes A. & Prins, J. (2011). *Niet-gebruik inkomensondersteunende maatregelen*. Amsterdam: SEO economisch onderzoek.
- 36 Divosa (2010). *Maatwerk zonder meerwerk*. Groningen: CAB
- 37 Schlette, N. & Eidhof, B. (2018). *Leergeld doet ertoe*. Den Bosch: Leergeld Nederland.
- 38 Nibud (2016). MBO-ers in geldzaken. Financiële situatie en gedrag van mbo-studenten. Utrecht: Nibud. Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. & Wilschut, A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economic Education* 17(1) 56–80.
- 39 Bureau Bartels (2015). *Onderzoek naar kindpakketten*. Den Haag: ministerie SZW.
- 40 Kinderombudsman (2017).
- 41 Nibud (2016). *Effectmeting Bank voor de klas*. Utrecht: Nibud.
- 42 Desain, E. J. P., & van Geuns, R. (2019). *Jongeren en schulden: eindverslag van een Fieldlab Zuidoost project*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Armoede Interventies.
- 43 Nibud (2016).
- 44 Amagir e.a. (2018).
- 45 RIVM (2008). *Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*. Bilthoven: RIVM
- 46 Battjes-Fries, M., Van Dongen, E. & Haveman-Nies, A. (2013). *Evaluatie van smaaklessen*. Wageningen: WUR.
- 47 Bartelink, N. (2019). *Evaluating health promotion in complexe adaptive schoolsystems: the health primary school of the future*. Maastricht: ProefschriftMaken.
- 48 idem
- 49 Oosterling, H. & Griffioen, A. (red.), *Wat heet lichamelijke opvoeding? Eco-sociale educatie op de Brede School*. Heijningen: Jap Sam Books.
- 50 Jungman, N. & Madern, T. (2017). *Basisboek aanpak schulden*. Groningen/Utrecht: Noordhoff.
- 51 El hadioui, I. (2015).
- 52 Trimbos instituut/Pharos (2016). *Bevorderen van het psychisch welbevinden op school: wat werkt?* Utrecht: Trimbos instituut/Pharos
- 53 El Hadioui, I. e.a. (2019).
- 54 Kinderombudsman (2017).
- 55 Lusse, M. (2019).

- 56 Elffers, L. (2018). *De bijlesgeneratie. De opkomst van de onderwijscompetitie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 57 Onderwijsraad (2010). *Ouders als partners. Versterking van relatie met en tussen ouders op school*. Den Haag: Onderwijsraad.
- 58 Elffers, L., Fukkink, R., Jansen, D., Helms, R., Timmerman, G., Fix, M. & Lusse, M. (2018). *Aanvullend onderwijs: leren en ontwikkelen naast de school. Een verkennende schets van het landschap van aanvullend onderwijs in Nederland*. Nationale Wetenschap Agenda gelijkekansenvooreendiversejeugd.nl/wp-content/uploads/2019/03/aanvullend-onderwijs.pdf
- 59 <https://www.loketgezondleven.nl/gezonde-gemeente/succesfactoren/participatie/maatschappelijke-participatie>
- 60 O&S Nijmegen (2006). *Evaluatie experiment participatiebanen*. Nijmegen: O&S.
- 61 Learning dreams: <http://www.learningdreams.org>
- 62 Lusse, M. (2013).

Productie

Vormgeving
Drukker
Communicatie

Jargo Design
ADC Vanderheyem
Hogeschool Rotterdam

Opdrachtgevers

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (Programma Gelijke Kansen)

Digitale handreiking

www.alliantiekinderarmoede.nl

www.hanze.nl/sosarmoede

www.hr.nl/gereedschapskist

www.gelijke-kansen.nl

www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/armoedebestrijding/documenten/publicaties/2019/06/12/omgaan-met-armoede-op-scholen

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

**Hanzehogeschool
Groningen**
University of Applied Sciences

Kenniscentrum
Talentontwikkeling

